

Көбейбай
Кобейбай
Kobeibai

Көбейбай сал – Жетісу әншілік мектебінің өкілі, Айқым руынан шыққан ақын. Шығармашылығы бүгінгі күнге дейін дұрыс зерттелмеген.

Кобейбай сал – представитель песенной школы Жетысу, поэт из рода Айқым. Творчество Кобейбай сала до сих пор не изучено должным образом.

Kobeibai sal is the representative song schools of Zhetysu, the poet of the genus Aikym. The work of Kalabal fat is still not explored properly.

Көбейбайдың әні / Кобейбайдын ани / Kobeibaidyn ani

Әннің мазмұнына сүйенсек, бұл ән Үмбетке арнау екен. Оған «Кешегі жарқ-жүрқ етіп жүрген Үмбет, дариға-ай, ауру жеңіп нардай шөкті» деген жолдары дәлел бола алады. Ән терең сезіммен, әндете орындалады.

По смыслу жанр песни можно определить как арнау-посвящение Умбути, что находит отражение в тексте. Песня исполняется с глубоким чувством, проникновенно.

The meaning of the song's genre can be defined as Arnau-dedication Umbutu, which is reflected in the lyrics. The song is performed with heartfelt, deep feeling.

225. Көбейбайдың әні

Көбейбай
Орындаған Ақан Әбдуәлі

Терең, әндете $\text{♩} = 96$

mf

Күз бол - са мал же - мей - ме, еу, піс - кен шөп - т(i)еу,
Ба - ла - сы бір жақ - сы - ның - ау а - сыл тек - т(i)еу.
Ке - ше - гі жарқ - жүрқ е - тіп жүр - ген Үм - бет - ау,
Да - ри - г(а)ай ау - ру же - ніп нар - дай шөк - т(i)ей.
Оу, шір - кін Нү - ри(я) - ай, Ө - те - ді қай - ран дү - ни(е) - ай, а - хау.

Күз болса мал жемей ме піскен шөпті,
Баласы бір жақсының асыл текті.
Кешегі жарқ-жұрқ етіп жүрген Үмбет,
Дарига-ау, ауру жеңіп, нардай шөкті.

Қайырмасы:

Оу, шіркін, Нүрия-ай!
Өтеді қайран дүние-ай, ахау!

Ер жігіт алысты да жақын етер,
Арасын ағайынның тату етер.
Отыз бен жиырма жастың ортасында,
Дұшпанға намыс бермей басып өтер.

Қайырмасы:

Көдек Байшығанұлы Кодек Байшыганулы Kodek Baishiganuly

Ел арасына ақындығымен танылған **Көдек Байшығанұлы** қазіргі Райымбек ауданында (Нарынқол, ертеректе Қарқара ауданы, Шөлкөде жайлауында) дүниеге келген. Өлеңдерінің өзегіне айналған өмір шындығы – ұлт-азаттық қозғалыс, Хиуа, Бұқар хандықтарына қарсы азамат соғысы, елді тырықтандыру, колхоздастыру, қызыл отау, комотряд, кәмпеске, аштық, репрессия тақырыптары Көдек әндеріне арқау болды. Голощекин геноциды тұсында кеңес үкіметінің солақай саясатын сынай берген соң, қудалауға түскен. Нәтижесінде, Қытайдың Іле аймағына қоныс аударған. Көдек ақынның «Қытайдағы Албанның игі жақсыларын аралағанда, айтқаны», «Сасан аулына барғанда», «Кен Текес», «Албан туралы», «Танжарық ақынға сәлем», «Сылам қожаға», «1916 жыл» атты өлең-толғаулары ел арасында кең таралған. 1937- жылы үкімет ел жақсыларын «халық жауы» деген жаламен қудалап, атып, асып, тіпті сыртта жүргендерге де қуғын ұйымдастырады. Белгісіз өліммен Көдек те сол жылы Мыс деген жерде қайтыс болған.

Кодек Байшыганулы – известный в народе поэт, родился в Раимбекском районе (Нарынкольский, ранее район Каркара). Стержнем песен Кодека стали темы отразившие в его стихах суровую правду жизни – национально-освободительное движение гражданскую войну против хивинского, бухарского ханств, насаждаемая оседлость, коллективизация, красная юрта, комотряд, колонизация, голод, репрессия. Во времена Голощекинского геноцида акын подвергается преследованию за критику политического строя советского правительства, в результате которого переселяется в Илийский регион Китая. Широко бытуют в народе песни и толгау Кодека: «Кодек ақынның Қытайдағы Албанның игі жақсыларын аралағанда айтқаны», «Сасан аулына барғанда», «Кен Текес», «Албан туралы», «Танжарық ақынға сәлем», «Сылам қожаға», «1916 жыл». В 1937 г. правительство начинает преследование лучших умов нации, объявив их «врагами народа». Многих казнили, подвергли аресту, изгнали в Сибирь и преследовали даже тех, кто находился в другой стране. При загадочных обстоятельствах погибает и Кодек, проживавший на тот момент в Китае.

Kodek Baishiganuly was a well known poet, born in the Raimbek district (Narynkol, formerly Karkara district). The core theme of his poems described the harsh truths of his life, including the National Liberation Movement, Hiua, the Civil War against the Bukhara Khanates, sedentary life, the State farm collective

movement which resulted in, confiscation of property, hunger, and repression were reflected in Kodek's songs. During the Goloshchekin genocide, the 1932-1933 famine, the akyn was persecuted for criticizing the Soviet government's political system, resulting in him fleeing to the Ili region of China. Kodek's songs and tolgau which are well known among the Kazakhs of his time include «Kodek akynnin Kytaidagy Albannin igi zhaksylaryn aralaganda aitkany», «Sasan aulyna barganda», «Ken Tekes», «Alban turaly», «Tanzharyk akynга salem», «Sylamkojaga», «1916 zhyl». In 1937, the government began the persecution of the best minds in Kazakhstan, declaring them «enemies of the nation». Many were executed or arrested and expelled to Siberia including those who lived in other countries. Kodek, who lived at that time in China died under mysterious circumstances.

Ал, дариға / Ал, дарига / Al, dariga

Терең, мұңмен орындалатын әнде «Лашынға лайық сұңқар едім, Құдай қосқан жаманға бар ма лажың, ал, дариға...» деген сөздері әннің негізгі мазмұны – әйел теңсіздігі екенін айғақтап тұр.

«Я – Сокол, заслуживающий Сапсана, но можно ли противиться судьбе, которой было угодно соединить меня с недостойным, ал, дарига...». Такими словами автор повествует о неравном браке женщин, о их социальной незащищенности. Звучит песня печально, проникновенно.

«I am a peregrine Falcon, but one that can resist the fate that has been pleased to unite me with an unworthy one, al, Dariga...». In these words, the author describes inequality of women in marriage and inability to live a secure life. The song sounds heartfelt yet sad.

226. Ал, дариға

Кодек Байшығанұлы
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Терең, мұңмен $\text{♩} = 76$

Ө - мір - хан - ның мін - ге - ні сұр - л(ы)ау ма - шын,

Сұр - лы ма - шын бай - лау - л(ы)ей, тұр құ - на - жын, ал, да - ри - ғ(а)ай -

ау. Ы - ла - шын - ға ы - ла - йық сұң - қар е - дім,

Құ - дай қос - қан жа - ман - ға бар ма ла - жың, ал, да - ри - ғ(а)ай, ау.

Өмірханның мінгені сұрлы машын,
Сұрлы машын байлаулы тұр құнажын, ал, дариға.
Лашынға лайық сұңқар едім,
Құдай қосқан жаманға бар ма лажын, ал дариға.

Қырғи салса үніне қорғалмаған,
Көздің жасы етектен сорғалаған, ал, дариға.
Құдай-ау, өңім бе еді, түсім бе еді?
Кеудеме қара қоңыз жорғалаған, ал, дариға.

Қой сойғанда Өмірхан өкпе жейді,
«Аз қойдың» – деп өкпеге өкпелейді, ал, дариға.
Кешке дейін қойшымен қой қайырып,
«Кеппеді» – деп байпағым тепкілейді, ал дариға.

Қос құдаша / Кос кудаша / Kos kudasha

Сері жігіт болған автор бұл әнін той жиындарда шырқап, қос құдашасына арнаған. Көңілді әрі ойнақы айтылатын әндердің бірі.

Автор пел данную песню на тоях и посвятил ее двум кудаша – молодым родственницам со стороны сватов. Песня звучит игриво, в шуточной манере.

This song was sung in a playful manner. The author dedicated the song to two kudashas, young relatives, who were placed with matchmakers.

227. Қос құдаша

Көдек Байшығанұлы
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Көңілді, ойнақы ♩ = 74

И - ғай! Қа - ра - м(а)ай - на - ла - йын, кос құ - да - ша,
Ме - н(і)із - де - сең жо - лым - ды тос құ - да - ш(а)ай,
а - ха - ха, ей, уай. Дү - ни - е аз күн дәу - рен бас - та тұр - мас,
Қы - зы - ғы - нан қал - ма - ғын бос, құ - да - ш(а)ай,
а - ха - ха, ей, уай. Та - ма - ша күн - де жи - ын қай - дан бол - сын,

Ау-лың а-лыс, жер шал - ғай, а - мал қан - ш(а)ай,
а - ха - ха, ей, уай. Ей, ту - ған ай - дай,
е - к(і)ай сәу - лем, Ба - ра - д(ы)ө - тіп
от жа - лың - дай шір - кін дәу - рен, а - ха - ха, ей, уай.

Қарама, айналайын қос құдаша,
Мені іздесең, жолымды тос құдаша.
Дүние аз күн дәурен баста тұрмас,
Қызығынан қалмағын бос, құдаша.
Тамаша күнде жиын қайдан болсын,
Ауылың алыс, жер шалғай амал қанша?!

Ақ жүзің айдан ашық, таңдай жарық,
Дидарыңа отырмын қайран қалып.
Алыстан ат арылтып келген сайын,
Алдымнан шық, құдаша, жайраң қағып.
Көлде үйрек, көкте тұйғын, суда балық,
Секілденіп кемді күн сайрандадық.

Қайырмасы:
Ей! Туған айдай, екі-ай сәулем.
Барады өтіп шіркін дәурен!

Қайырмасы:

Қыздар-ау, иғай / Кыздар-ау, игай / Kызdar-au, igai

Әннің қайырмасында: «Тал мойнын талай қыздың талдырғалы, «Көкеңнің қолында тұр балдырғаны» – деп келеді. Көдектің көзін көрген ақсақалдардың айтуы бойынша, қыдырып, төркіндеп келген немесе тойына туыстарын шақыра келген – қыз-келіншектер түскен үйге ақынды арнайы қолқалап шақырып, есіктен төрге жылжып салатын ән-жырларын, өнерін тамашалатады екен. Көдек ақын ән сала отырып жылжығанда, қыздар төрден есікке, есіктен төрге жеткенше қарап, мойындары талады екен. Сол сәтті ақын әніне қосқан екен. Екі шумақ, екі қайырмадан тұрған бұл ән еркін, шырқата орындалады.

В припеве песни поется: «Тал мойнын талай қыздың талдырғалы, қолында көкеңнің тұр балдырғаны». В переводе означает, что у девушек, которые песни слушая наблюдали за движениями акына, который при исполнении передвигался по комнате от входа до почетного места и обратно, уставали шеи. Именно это акын добавил в текст песни. Состоящая из двух куплетов и двух припевов данное произведение исполняется широко, свободно.

The chorus of this song says: «Tal moinyn talai kызdыn talдыrgaly, Kокennin kolynda tur baldыrgany». According to the elders, the bride and groom bring a special pole to the house where the girls and women go to invite their relatives to the

wedding. When the male songwriter sang, the girls looked from door to door and from door to door for the groom. It was the successful poet's song consisting of two verses and two choruses, this work is performed with a wide range and freely.

228. Қыздар-ау, иғай

Көдек Байшығанұлы
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Орташа, баяндай ♩ = 120

mf

А - қы - лың ал - дың - да - ғ(ы)ай - оу
Та - ры - дай тал бо - йың - д(а)ай - ау

ас - қар та - уың,
қай - ғың бол - с(а)ау,

Жа - қы - ның жа - ман бол - с(а)ай а - нық
Де - нең - нің бі - л(е)ал - май - сың ау - ру

жа - уың - ай, ли - ләу - лә - и - ли - ләй.
са - уың - ай, ли - ләу - лә - и - ли - ләй.

mf бірте-бірте тездете

Тал мой - нын та - лай қыз - дың тал - дыр - ға - ны,
Қо - лың - да кө - кең - нің тұр бал - дыр - ға - ны.

О - тыз күн сұ - лу қыз - дың шар - шы то - бын,
Қо - лы - на кө - кең о - тыр ал - дыр - ға - лы.

алғашқы екпін

Қыз - дар - ау, и - ғай, Бай - ба - н(ы)ау, и - ғай.

Е, ей, ә - ри - дім, ә - ри - дай

Ақылың алдыңдағы асқар тауың,
Жақының жаман болса, анық жауың.
Тарыдай тал бойыңда қайғың болса,
Денеңнің біле алмайсың ауру-сауын.

Қайырмасы:

Тал мойнын талай қыздың
талдырғаны,
Қолында көкеңнің тұр балдырғаны.
Отыз күн сұлу қыздың шаршы тобын,

Қолына көкең отыр алдырғалы.
Қыздар-ау, иғай!
Байбаны-ау, иғай!

Қыздары жақсы ауылдың үлгі көрген,
Сыпайы, сөзі жылы, нұрлы келген.
Сөлкебай шыт-орамал жолдық беріп,
Кестелі кілем түрі гүлді келген.

Қайырмасы:

Күләй Бектайқызы
Куляй Бектайқызы
Kulay Bektaikyzy

Күләй Бектайқызы 1904-жылы шамасында Алматы облысы, Райымбек ауданы, Қайнар ауылында дүниеге келіп, шамамен 1992 жылы қайтыс болған (Тілеулес Құрманғалиевтің кітабының қолжазбасынан алынды). Әкесі Бектай Албан ішінде Әлмерек абыздың бес баласының бірі – Құрман руындағы дәулетті адамдардың бірі болған. Күләй - ел басына туған қиын кезеңдер 1916 жылғы «Үркінді», 1932 жылғы нәубетті көрген адам. Ақыры ашаршылықтың салдарынан босып көшкен елмен бірге Қытай жеріне қоныс аударады. Жиырма жылдай уақыт сол жерде болады. Жас күнінен ән-жырға өте зерек болып өседі. Күләй Бектайқызының «Күләйдің жауаптасуы», «Әбзел-ау» әндерінің Көдек, Шалтабай, Шарғын, Қапез әндерінен бітімі бөлек. Өкінішке орай, әндерінің қандай жағдайда дүниеге келуі жайлы ештеңе айтылмаған. Балалары да тереңдетіп сұрамаған. «Күләйдің жауаптасуына» қарағанда, ән айтыс барысында шыққан дүние сияқты. Демек, Күләй «айтысқа қатысқан айтыскер» ақын деп болжауға болады.

Куляй Бектайқызы родилась в 1904 г. в селе Кайнар Райымбекского района Алматинской области, умерла примерно в 1992 г. (сведения взяты из рукописи книги Тлеулеса Курмангалиева). Отец Бектай из рода Албан был одним из пяти сыновей Альмерек абыза – выходца из знатного рода Курман. Куляй – свидетель трудных времен, порожденных событиями 1916 г. «Уркунды» и 1932 г. В конце концов и ей вместе с народом пришлось перебраться в Китай, дабы спастись от смертельного голода и прожить там двадцать долгих лет. С детства росла очень смышленным и музыкально одаренным ребенком. Песни Куляй Бектайқызы, к примеру «Куляйдын жауаптасуы», «Абзел-ау» имеют другую основу, нежели песни Кодека, Шалтабая, Шарғын и Капеза. К сожалению, нет сведений о том, при каких обстоятельствах появилась на свет та или иная песня Куляй. И дети ее особо не интересовались. Судя по тексту «Куляйдын жауаптасуы» (ответ Куляй) – песня родилась во время айтыса. Поэтому можно предположить, что Куляй являлась акыном-айтыскером, которая участвовала в профессиональном айтысе.

Kulay Bektasi (information taken from the manuscript of the book of Tleules Kurmangaliev).

Kulay Bektaikyzy was born in 1904 in the village of Kainar Raiymbek district of Almaty region, and died around 1992. Bektay's father was one of the five sons of

Almerек Abyz, a native of the noble Kurman family. Kulai was a witness to the difficult times which perceptuated from the events in 1916 and 1932.. In the end, she and her family had to move to China to escape the deadly famine where they lived for twenty long years. She was a very intelligent and musically gifted child. Songs Kulai Bektasi, for example « Kulaidyn zhauaptasuy », «Abzel-au» have a different basis than the songs of the Kodek, Shaltabai, Shargynn and Kapez. Unfortunately, nothing was said about the circumstances under which this song or the kulyai song were composed. Judging by the song «Kulaidyn zhauaptasuy», she was born during an aity. Therefore, we can assume that Kulyai was an akyn-aitysker, who participated in aitys

Әбзел-ау / Абзел-ау / Abzel-au

Әннің мазмұнында Күләйдің өткен өміріне деген аңсары бейнеленеді. Себебі өлең жолдарында «Жас күнімде өлеңді айтушы едім», «Жұлдыз екен дүние ағып өткен» деген философиялық ой-толғамы орын алады. Қайырмасы қызына немесе жақын әйел адамға берген ақыл-өсиеті сияқты. Ән атауындағы «Әбзел» сөзінің төркіні – «Абзал» болса керек. Абзал – ер адамға да, әйел адамға да ортақ есім. Араб және қазақ тілдеріндегі мағынасын «жаны ізгі», «лайық», «ең жақсы», «аса мәртебелі, мейірбан адам» деп түсіндіреді. Қазақ ән өнерінде қатаң естілетін сөздерді жұмсартып, тәтті етіп айту – бұрыннан бар үрдіс. Бір қызығы – Күләйдің екі әнінде де осы «әбзел» сөзі кездесіп отырады.

В содержании песни Куляй повествует о прошлой жизни. К примеру, в песне содержатся такие строки, как «я в молодости пела песни...», «Оказывается, жизнь как звезда, стремительно падающая», которые свидетельствуют о философских размышлениях автора. В двух песнях Куляй встречается слово «абзел». Абзал – это имя человека, которым можно назвать и мужчину, и женщину. И в арабском, и казахском языках смысл слова «Абзал» объясняется как «душевный», «заслуживающий уважения», «самый лучший», «величественный, добрый человек». В казахском песенном искусстве есть тенденция смягчать и «сладко» произносить жесткие звуки. Думается, что в данном случае слово «Абзел» применяется именно с такой целью.

The content of the song is Kulaitelling the the story of his youth. For example, the song contains lines such as «I sang songs in my youth ...», «It turns out that life is like a star rapidly falling», which described the philosophical thoughts of the author. In two songs of Kulyay the word «abzel» is found. Abzal a common name which can be given to both a man and a woman. And in Arabic and Kazakh, the meaning of the word «Abzal» is explained as «sincere», «worthy of respect», «the best», «majestic, kind person». In Kazakh song tradition, there is a tendency to soften and sweetly pronounce hard sounds. It seems that in this case, the word «Abzal» was used precisely for this purpose.

229. Әбзел-ау

Күләй Бектайқызы
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Терең, әндете $\text{♩} = 88$

mf

Бір кө - пір бар Қақ - пақ - та қа - зы - на - лы, а - хай -
Жас кү - нім - де ө - лең - ді(і)ей ай - ту - ш(ы)е - дім, а - хай -

ау,
ау, Мал жа - та - ды Қақ - пақ -
Не - ғы - ла - йын ар жа -

тың са - зын а - лып, әб - зел - ау,
ғын қаз - ба - лап, әб - зел - ау,

Сыр - лау - ға сүм - біл шаш, Көк ал(а) - үй - рек, қо - ныр қаз, ей,
Сыр - лау - ға сүм - біл шаш, Көк ал(а) - үй - рек, қо - ныр қаз, ей,

кү - нім - ай. Ба - лық жү - зер су - ме - нен, У і - ше - ді біл - ме - ген.
кү - нім - ай.

Жол - дас бол - ма, шы - ра - ғым, Сұ - лу мұрт - ты ку - ме - нен.

Ал, шы - рақ, ақ - ша маң - дай, ке - тер ша - маң, Ба - л(а)е - дің жүй - рік ат - тай

тү - р(а)ал - ма - ған, е, е, ей, ай.

Бір көпір бар Қақпақта қазыналы,
Мал жатады Қақпақтың сазын алып, әбзел-ау.
Сырлауға сүмбіл шаш,
Көк ала үйрек, қоңыр қаз, ей, күнім-ай.
Жас күнімде өлеңді айтушы едім,
Неғылайын ар жағын қазбалап, әбзел-ау.
Сырлауға сүмбіл шаш,
Көк ала үйрек, қоңыр қаз, ей, күнім-ай.

Қайырмасы:
 Балық жүзер суменен,
 У ішеді білмеген.
 Жолдас болма, шырағым,
 Сұлу мұртты куменен.
 Ал, шырақ, ақша маңдай, кетер шамаң,
 Бала едің жүйрік аттай тұра алмаған.

Жұлдыз екен дүние ағып өткен,
 Бұғалығын талайға тағып өткен, әбзел-ау.
 Сырлауға сүмбіл шаш,
 Көк ала үйрек, қоңыр қаз, ей, күнім-ай.
 Өзі жақсы адамның сөзі майда,
 Тамағындай базардың дәрілеткен, әбзел-ау.
 Сырлауға сүмбіл шаш,
 Көк ала үйрек, қоңыр қаз, ей, күнім-ай.
 Өзі жаман адамның сөзі кесек,
 Тұзсыз сорпа секілді дәмі кеткен, әбзел-ау.
 Сырлауға сүмбіл шаш,
 Көк ала үйрек, қоңыр қаз, ей, күнім-ай.

Қайырмасы:
 Сары ат мінсең, сарай бар,
 Сауысына қарай бар.
 Қолқа салды бұл құрбың,
 Қолқасына жарай бар.
 Ал, шырақ, ақша маңдай, кетер шамаң,
 Бала едің жүйрік аттай тұра алмаған.

Күләйдің жауаптасуы / Кулайдин жауаптасуы / Kulaydyn zhauaptasuy

Әннің айтысу, қағысу жағдайында шыққаны аңғарылады. Кезектесіп айтқанда, ән кеудесі Күләйға тиесілі, қайырмасы жігіттікі екені дау туғызбайды. Ән әуенінде сол өңірге тән қара өлең, халық әндерінде кездесетін форма, әуендік құбылу, ауытқу мен иірімдер мол сақталған.

Судя по строению и исполнению песни, она была создана во время айтыса. Из текста песни ясно, что куплет принадлежит автору, а припев – сопернику. В песне использованы форма кара олен, встречающиеся в народных песнях мелодические перемены, колебания.

Judging by the structure and form of this song, it was created during an aity. It is clear from the lyrics that the verse belongs to the author and the chorus to the rival. The song preserved the form of kara olen including melodic changes and fluctuations found in folk songs.

230. Күләйдің жауаптасуы

Күләй Бектайқызы
 Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Асықпай, құбылта ♩ = 74

Құ - дай - ау, ай - на - ла - йын, не - сі - бе бір - ау,

Бір Ал-л(а)у, ар-тық айт - сам - ай,
mf Тезірек $\text{♩} = 122$
 ке - ші - ре гөр, Бар дей-ді о дү-ние - де қып - қы - зыл шок, Су се - уіп,
 алғашқы екпін $\text{♩} = 74$
f
 оу, біз бар-ған - ша ө - ші - ре гөр, е - ей, ай.
mf Тезірек $\text{♩} = 122$
 Ал - дың - нан әп - пақ қо - ян се - кек - те - ген, Ар - тың - нан
 біз ақ түй - ғын же - тем де - ген, Біз сіз - ді
 жан - ға қи - май жү - ру - ш(і)е - дік, Бар е - кен,
 алғашқы екпін $\text{♩} = 74$
f
 оу, сіз - ді бір - еу и - кем - де - ген, е - ей - ай.

Құдай-ау, айналайын, несібе бер,
 Бір Алла-ау, артық айтсам, кешіре гөр.
 «Бар» дейді «о дүниеде қып-қызыл шок»,
 Су сеуіп, біз барғанша өшіре гөр.

Қайырмасы:

Алдыңнан аппақ қоян секектеген,
 Артыңнан біз ақ түйғын «жетем» деген.
 Біз сізді жанға қимай жүруші едік,
 Бар екен сізді біреу икемдеген.

Дүние, мен қайтейін бекерінді,
 Біраз күн тәтті болған шекерінді.
 Қашаған қашарында байқап қашар,
 Артынан жүйрік қуып жетерінде.

Қайырмасы:

Өлеңнің ар жағынан көрдім сені,
 Шашбауға інжу-маржан өрдің бе енді?
 Қолымнан қапияда шығып кетті,
 Құшақтап, енді көрсе жібермеді.

Әбзел бар, әбзел барсаң, көк кемер бар,
Өзім жар, өзім әбзел, мен кімге зар?
Әкемнің сазға біткен шыбығымын,
Әрі жүр, өлім кімнен, менде нең бар?

Қайырмасы:

Болғанда қыз қызыл гүл, жігіт бұлбұл,
Қыздардың Қарқарада саудасы бір.
Елімнен шығып жүрген мен бір әнші,
Иншалла, маған әнші жете алмай жүр.

Қапез Байғабылұлы Капез Байгабылулы Kapez Baygabyluly

Қапез Байғабылұлы (1896 – 1939) – Алматы облысы Кеген ауданы, Ақтоғай ауылында – 1896 жылы дүниеге келген әнші-композитор, сталиндік саяси қуғын-сүргін құрбаны. Жасынан өлеңге, әншілікке құмар болып өскен. Ауыл молдасынан сауат ашып, 15-17 жасында өзі құралыптас Сауыт ақын (ұйғыр) және Шәршікенмен бірге Стамбул медресесінде оқып қайтады. Ағартушылық жолды таңдап, Жетісу өңірінде бірнеше мектеп ашып, елдің сауатын ашумен айналысады. Әншілік өнерін де тастамайды. 1931-33 ашаршылық кезінде, 60 үйлі «Облатком» ауылының басын қосып, адамдарды аштықтан аман алып қалу шараларын ұйымдастырған. Қапез шығыс халықтарының қисса, дастандарын көп білген. Оның бізге жеткен әндері пішіндік-мазмұндық сипатымен ерекшеленеді. «Айхой», «Дүние-ай», «Меркі» деген үш әні 1990 ж. шыққан, «Халық әндері мен халық композиторларының әндері» жинағының 1-томына енгізілген. Қапез 1937 ж. «халық жауы» деген жалған жаламен тұтқындалып, 1939 ж. Коми АКСР-інің Ухта қаласында атылып, 1958 ж. ақталған.

Капез Байгабылулы (1896-1939) – певец-композитор, родившийся в 1896 г. в селе Актогай Кегенского района Алматинской области – оказался жертвой сталинских политических репрессий. С детства был близок к народному творчеству, песне, к исполнительскому искусству. Начав свое образование у аульного муллы, с 15 до 17 лет учится в Стамбульском медресе вместе с Сауытақын (уйгур) и Шаршикеном. В Жетысу открывает несколько школ, занимается просветительской деятельностью. Сохраняет интерес к певческому искусству. В 1931-33 г., во время голода, объединив 60 домов, организовал мероприятия по спасению людей от голода. Капез много знал наизусть кисса и дастаны восточных народов. Дошедшие до нас его песни отличаются своеобразной формой и содержательностью. Его три песни «Айхой», «Дуние-ай», «Мерки» в 1990 г. вошли в первый том сборника «Народные песни и песни народных композиторов», составленный Ж.Карменовым. В 1937 г. Капеза арестовали как «врага народа» и в 1939 г. расстреляли в городе Ухта Коми АССР. Позже, в 1958 г., реабилитировали.

Kapez Baygabyluly (1896-1939) was a singer-songwriter, who was born in the village of Aktogay in the Kegen district of Almaty region, and was a victim of Stalin's political repression. From childhood, he Әннің айтыс, қағысу жағдайында шыққаны аңғарылады. Кезектесіп айтқанда, ән кеудесі Күләйға, қайырмасы жігіттікі екені дау туғызбайды. Ән әуенінде сол өңірге тән қара өлең, халық әндерінде

кездесетін форма, әуендік құбылу, ауытқу мен иірімдер мол сақталған. loved folk music, singing, and the performing arts. He learned from the village mullah and between the ages of 15-17 he studied at the Istanbul Madrasah together with Sauytakyn (the Uyghur) and Sharshiken. In Zhetysu area he opened several schools, and was engaged in educational activities. He also continued his singing. Between 1931-33, during the famine, he organized the unification of 60 houses into the village of «Oblatkom» and undertook measures aimed prevent hunger and starvation. Kapez knew a lot of kissa and dastans of the eastern communities. His songs that reached nowadays are distinguished by specific form and content. In 1990 his three songs «Aihoi», «Dunie-ai», «Merki» were included in the first volume of the collection «Folk Songs and Songs of Folk Composers», compiled by Zh.Karmenov.

In 1937, Kapez was arrested under false charges as an «enemy of the nation» and in 1939 he was imprisoned in the city of Ukhta, Komi ASSR. In 1958 he was rehabilitated.

Айхой / Айхой / Aihoi

Терең мағыналы ән қайғылы үнмен, мұңды орындалады. Әннің мәтіні қазақ жерін қамтыған ең үлкен трагедиялардың бірі – 1932-1933 жылдардағы ашаршылық туралы баяндайды. Автор халқының мұндай азаптан құтылуын тілей отырып, келмеске кеткен бейқам күндердің сағынышын, сол кездің қара түнекке ұласқанын жеткізеді.

Песня глубокого содержания, исполняется очень печально. Текст песни повествует об одной из самых больших трагедий, охвативших казахскую землю – голоде 1932-1933 гг. Автор желает своему народу поскорее пережить эти страдания, вспоминая об ушедшем беззаботном времени, теперь оказавшемся «покрытым тьмой».

This song is sung in a deep voice and accompanied by sad tones. The lyrics of the song tell about the man made famine of 1932-1933, one of the worst tragedies in Kazakh history. The author describes his desire to end this suffering and these miserable days of despair that led to such darkness for the Kazakh people.

231. Айхой

Қапез Байғабылұлы
Орындаған Еркебұлан Құрасбек

Асықпай, мұңмен ♩ = 66

Ба-ла - ла - р(ы)ау ай(ы)-рыл - ған, ай - хой,

а - на - сы - нан Ай(ы) - рыл - ған а - на - ла - ры

ба - ла - сы - нан - ай. Же - тім - же - сір жа - ла - ңаш,

ай - хой, а - шық - қан соң, Са-бан - ның дән із - дей - ді
а - ра - сы - нан. Ай - хой, а - уыр күн - ай,
Жа - за - тын күн бар - м(а)е - кен, ба - уы - рың -
д(ы)ай - хой, қа - за - ғым - ай,
А - ры - лар күн бар м(а)е - кен а - за - бың - нан?

Балалары айырылған анасынан,
Айырылған аналары баласынан.
Жетім-жесір жалаңаш ашыққан соң,
Сабанның дән іздейді арасынан.
Қайырмасы:
Айхой, ауыр күн-ай!
Жазатын күн бар ма екен бауырыңды?
Айхой, қазағым-ай!
Арылар күн бар ма екен азабыңнан?

Күнің қайда кешегі ән іздеген,
Сайрандап ат үстінде сән іздеген.
Қара түнге тап болдың күндіз-түні,
Сұр тышқанның інінен дән іздеген.

Қайырмасы:

Қара түнек қаптады аспанымды,
Қайтейін, аш мұңынан басқа мұңды.
Мұңаймаңдар, бауырлар,
мұңаймаңдар,
Күн келер, көтеретін бастарыңды.

Қайырмасы:

Айхой, ауыр күн-ай!
Күн туар жазатұғын бауырыңды,
Айхой, қазағым-ай!
Күн туар арылатын азабыңнан.

Дүние-ау / Дуние-ау / Dunie-au

Әннің тарихы бойынша, 1937 жылдың күзінде бір-бірін сатпауға уәделеспек болған бір топ зиялылар Қапездің үйіне келеді. Бірақ ештеңе айтуға бата алмай, Қапез осы «Дүние-ау» әнін орындап, ән арқылы серттескендей болады. Сол жылдың желтоқсан айында барлығы «халық жауы» ретінде ұсталып, алды атылып, қалғандары итжеккенге айдалады.

Қара өлең мәнерінде жазылған бұл ән Қапездің басқа әндеріне тән құрылған. Терең сезіммен орындалатын бұл туындының ауқымы кең екі шумақ пен қайырмадан тұрады.

Согласно истории происхождения песни, осенью 1937 г. группа соратников из числа казахской интеллигенции собралась в доме Капеза, чтобы обсудить сложившееся положение, но никто из них не мог сказать ни слова.

И тогда Капез тут же слагает песню «Дуние-ау», которая послужила неким договором между ними. Зимой того же года все, кто был в доме Капеза в тот вечер были объявлены «врагами народа», многие из них были расстреляны, остальные сосланы в Сибирь. Исполненная с глубоким чувством, песня охватывает диапазон большой ноты, состоит из двух куплетов и припева.

According to history, the origin of this song, which was composed in the autumn of 1937, a group of Kazakh intellectuals gathered in the house of Kapez to agree that they could trust each other and would not betray each other. None of them could say a word about others. Kapez composed the song «Dunie-au», which served as a contract between them. In the winter of that same year, everyone who was in the house of Kapez that evening was declared «enemies of the people» and many of them were shot, the rest were exiled to Siberia. The song which consists of two verses and a chorus was performed with deep feeling and is sung with a wide vocal range..

232. Дүние-ау

Қапез Байғабылұлы
Орындаған Рамазан Стамғазиев

Асықпай, әндете ♩ = 72

mf

Жа - па - лақ жалп е - те - д(і)ей жар ба - сын - да,
Не - ме - не жоқ - тың кү - н(і)ай бар - қа - сын - д(а)ау,
Дос бо - лып қас қыл - ған - нан сақ - та, Құ - дай,
Қас - қыр да қас қыл - май - д(ы)ай, дү - н(і)ай, жол - да -
- - - сы - н(а)ай. А - хоу,
Ақ - то - ғай, Кең - су, А - рал, Ор - та Мер - кі, Ай - дын - да ақ - ку жүз - с(е)ей,
көл - дің көр - к(і)ей. Кей - бі - реу бү - гін та - ту,

ер - тең а - раз, Бер - ген соң бұ - зыл - ма - сын,
дү - ни(е)ай, ер - дің сер - т(і)ей.

Жапалақ жалп етеді жар басында,
Немене жоқтың күні бар қасында.
Дос болып, қас қылғаннан сақта, Құдай,
Қасқырда қас қылмайды жолдасына-ай.

Қайырмасы:

Ахоу!

Ақтоғай, Кеңсу, Арал, Орта Меркі,
Айдында аққу жүзсе, көлдің көркі.
Кейбіреу бүгін тату, ертең араз,
Берген соң бұзылмасын ердің серті.

Қасқыр да қас қылмайды жолдасына,
Арамдық болмаса егер өз басына.
Жер бетін топан қаптап кетсін мейлі,
Түбінде өзен ағар арнасына.

Қоштасу / Коштасу / Koshtasu

Бұл әнді Қапез 1937 жылы айдалып бара жатқанда шығарған. Қапезбен бірге 300-ге жуық адам Кегеннен Қырғызстанға, одан Алматыға айдалады. Ел-жұрт, туған-туыс жаяу еріп барады. Қапез әнін жол бойы шырқап барады. Әнді құлағымен естігендер: Әтен Майлықызы мен Нұржігіт Қапезұлы. Ән күңірене, асықпай қайғылы айтылып, қоштасу мазмұнын жеткізеді. Ырғағы қазақ күйлеріне тән екпінмен орындалғандықтан, қайғылы мазмұнына қарамастан, домбырамен айтылған.

Капез сочинил данную песню в 1937 г. направляясь по этапу. Вместе с Капезом еще 300 человек двигалось из Кегена в Кыргызстан, затем в Алматы. Его близкие сопровождали его пешком от родного аула до Алматы. Капез всю дорогу пел свою песню, прощаясь с родными. Тогда песню в оригинальном исполнении слышали Атен Майлықызы и Нуржигит Капезулы. Песня звучит грустно и раскрывает смысл прощания. Несмотря на трагическое содержание, в ней присутствует ритмический рисунок, характерный для казахских кюев, что придает произведению общее стабильное настроение.

Kapez composed this song in 1937 at the beginning of his exile. Along with Kapez, 300 other people were sent into exile. His relatives accompanied him on foot from his village to Almaty. Kapez sang his song all the way, saying goodbye to his family. The song in the original version was heard by Aten Mailykyzy and Nurzhigit Kapezuly. It is a sad song and conveys the meaning of farewell. Despite the tragic content, it has a rhythmic pattern characteristic of Kazakh kuys.

233. Қоштасу

Қазеп Байғабылұлы

Орындаған Рамазан Стамғазиев

Асықпай, мұнмен $\text{♩} = 66$

mf

А - лаш қон-ған ақ боз үй бос қал - ды м(а)ай,
 Же - тім - же - сір қа - сын - да дос қал - ды ма - ай?
 Ө - кін - бе - йін де - сем де ө - зе - гім бар - ай,
 Ө - тіп кет - т(і)ау дү - ни(е) - ай қас - қа - ғым - да - ай.
 О - о - о - оу! Ө - зе - зіл - ге сен - дің бе,
 Айт - қа - ны - на көн - дің бе? Хал - қым де - ген Қа - пез - д(і)оу,
 Жау деп ұс - тап бер - дің бе? О - о - о, оу.
 Ит - жек - кен - ге ай - да - ған, Кер за - ман - ның ә - ле - гі.
 Бұл-бұл құс-ғай сай - ра - ған, Бұл Қа - пез - дің ә - н(і)е - ді, о - оу.
 И - ги - гай, и - ги - гай, и - ги - гай - ау, оу.
 И - ги - гай, и - ги - гай, и - ги - гай - о, оу.
 И - ги - гай, и - ги - гай, и - ги - га, ей.

Алаш қонған ақ боз үй бос қалды ма?
 Жетім-жесір қасында дос қалды ма?
 Өкінбейін десем де өзегім бар,
 Өтіп кетті дүние қас-қағымда.

Қайырмасы:
 Әзәзілге сендің бе,
 Айтқанына көндің бе?
 Халқым деген Қапезді,
 «Жау» деп ұстап бердің бе?
 Итжеккенге айдаған,
 Кер заманның әлегі,
 Бұлбұл құстай сайраған,
 Бұл Қапездің әні еді.

Қалып барады, артымда балапаным,
 Аямасын ағайын алақанын.
 Кебін емес, кебенек киіп барам,
 Қош-есен бол, Ақтоғай, Алатауым.

Қайырмасы:

Үш Меркі / Уш Мерки / Ush Merki

Қапездің өзін, елі мен жерін таныстырған әні. Әннің интонациясы Қапездің «Айхой», «Қапездің әні» деген туындыларына жақын келеді. Үш шумақ пен қайырмадан тұратын бұл әнде де «ақындық мелодиялық формула» (С.Елеманова) кездеседі. Бұл халықтық-кәсіби ақындарға тән құбылыс екендігі анық. Демек, әр әнінде кездесетін бұл формула ақынның кәсіби деңгейін көрсетеді.

В этой песне Капез знакомит слушателей со своим творчеством, с родной и народом. Интонации песни напоминают его произведения «Айхой» и «Капездин ани». В песне, состоящей из трех куплетов и припева, слышна «акынская мелодическая формула» (АМФ – С.Елеманова), которая присуща народно-профессиональным композиторам. Эта формула, которая встречается в каждой его песне, указывает на профессиональный уровень поэта-композитора.

In this song, Capez introduces listeners to his work, to his homeland and his people. The tone of the song is reminiscent of his works «Ihoi» and «Apend n». In this song, consisting of three verses, a chorus «Akyn melodic formula» (AMF-S. Elemanova) is heard. It is consistent with the professional folk composers of the day. Consequently, this format, which is found in each of his songs demonstrates the professional level of the poet-composer.

234. Үш Меркі

Қапез Байғабылұлы
 Орындаған Ләззат Жанаманова

Асықпай, мұңмен ♩ = 64

mf

Біз-дің а-уыл шұ-рай - лы, а - хоу, То-ғыз бұ-лақ, Се-мір-ген,

ей, тұр(а)л - май - д(ы)ай, ай, ө - гіз құ - лап - ай.

Кей - бір жа - ман там - шы - ға, а - хоу, же - т(е)ал - май - д(ы)ай, Дә - ме - тіп,

ей, Жа - рат - қан - нан, ай, те - ніз сұ - рап - ай.

mf
А - хоу! Ор - та Мер - кі, шет Мер - к(і)ай, Мер - кі, Мер - кі, Қар - қа - р(а)ай,

Ке - ген - ме - нен, ай, жер - дің көр - к(і)ай - ау.

Біздің ауыл шұрайлы Тоғызбұлақ,
Семірген тұра алмайды өгіз құлап.
Кейбір жаман тамшыға жете алмайды,
Дәметіп Жаратқаннан теңіз сұрап.

Қайырмасы:

Ахоу!
Орта Меркі, Шет Меркі,
Меркі, Меркі, Қарқара,
Кегенменен жердің көркі.

Білім алдым Ыстамбұл қаласында,
Қазақтың тәлім бердім баласына.
Өлгеннен соң құр жылар тірісінде
Кім жетер азаматтың бағасына.

Қайырмасы:

Қырбай сал Бозымбекұлы
Қырбай сал Бозымбекулы
Qyrbay sal Bozymbekuly

Нағашыбек Қапалбекұлының мақаласынан алынған деректер бойынша, **Қырбай сал** – әнші, сыбызғышы, домбыра және басқа да аспаптарда ойнайтын күйші, өнерпаз, серілігі мен салдығы бір бөлек, әрі суырып салма ақын, қисса, дастандарды, айтыстарды жатқа айтатын жыршы, жырау. Мұсылмандық қағидаларды берік ұстанатын жан болған. Жасынан зерек, алғыр, өнерлі Қырбай арабша хат танып, дастан-қиссаларды жатқа айтқан, Сүйінбай, Жамбыл айтыс-жырларын жырлаған. Өнері жұрттан асқан Қырбайды «жігіттің гүлі, өнердің нұры» деп ардақтап, қырғыз-қазақ түгел «Қырбай сал» деп атап кетіпті... 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісі кезінде

халық батыры Бекболат Әшекеевтің жанында Үшқоңырда бірге болып, Тоқаш Бокин, Ораз Жандосов, Жұбаныш Бәрібаев секілді ұлт қаһармандарының сенімді серігіне айналды. «Салдығы өз алдына: жиырма жігіт жанында, бәрінің де мінгені біркелкі мейіздей қатқан қара сүлік ат, үстеріндегі көкшіл жібек зерлі шапандары да біркелкі, ортасында көріктілігі жұрттан асқан Қырбай сал аузынан ақ маржан өлең-жырын төгілтіп келе жатыр дегенді естіген жұрт қоғадай жапырласып қарсы алатын болған». Нағашыбек Қапалбекұлының басшылығымен Қырбай салдың «Ұрпаққа аманат» деген кітабы жарық көрді. «Елге сәлем» және басқа да өлеңдерінің, «Бекет батыр» дастанының және «Дариға қыз немесе Ғазірет Әлі мен Дариганың күрескені жайлы» қиссаның әдебиетте өзіндік орны бар. Заман опалаң-топалаң болып, Кеңес өкіметі орнап, кедей-жалшылар оның соңына шам алып түсіп, Қырбай салдың өзі өсірген ұшқан құспен жарысқан арғымақтарын, мал-дүниесін тартып алады. Бозымбектің маңдайы жарқырап туған біртуар ұлы – Қырбай сал алты айдай Қарақыстақ абақтысына қамалып, одан Алматыға айдалып, 48 қыршын жасында 1937 жылы атылып кетеді. Қырбай салдың арабша жазған 7 дәптері қалды. Оның көпшілігі: дін-исламды уағыздау жайлы. Қырбай сал Сүйінбай ақынның көптеген өлеңдерін жазып қалдырған. Атап айтар болсақ, «Тезектің Сүйінбайға айтқаны», «Ат пен Сүйінбай айтысы», «Сүйінбайдың Тезекпен қоштасқаны».

Согласно сведениям из статьи Нагашыбек Қапалбекулы... **Кырбай сал** – певец, сыбызгышы, кюйши, играющий на домбре и других инструментах, сал и серэ в полном смысле слова, певец-импровизатор, жырши. С детства внимательный, ловкий, умелый Кырбай освоил арабское письмо, исполнял наизусть дастаны и кисса, айтысы знаменитых акынов-айтыскеров Суюнбая и Жамбыла. Высоко оценивая искусство Кырбая Бозымбекулы, кыргызы и казахи прозвали его Кырбай сал... Во время восстания национально-освободительного движения 1916 г. вместе с народным героем Бекболатом Ашекеевым в Ушкониры он стал надежным спутником таких деятелей, как Токаш Бокин, Ораз Жандосов, Жубаныш Барыбаев. «Когда он с двадцатью джигитами на красивых как смоль черных конях и в голубых шелковых чапанах подъезжал к аулу, при этом выделялся среди всех особым шармом и искусством, народ встречал их с особым почетом и изумлением». Как яркая звезда на небосклоне сын Бозымбека Кырбай сал, сверкнул и ушел... шесть месяцев был в изгнании в Каракыстак, затем в Алматы, и в 1937 году в возрасте 48 лет расстрелян. Остались семь тетрадей Кырбай сала, написанные арабским письмом. В большинстве из них повествуется об исламе. Благодаря стараниям и труду Нагашыбек Капалбекулы, вышла в свет книга Кырбай сала «Урпакка аманат». Его сочинения «Елге сәлем», дастан «Бекет батыр» или кисса «Дариға қыз немесе Хазрет Али мен Дариганын күрескені жайлы» занимают особое место в литературоведении. Кырбай сал также оставил записи песен Суйинбая: «Тезектын Сүйинбайға айтқаны», «Ат пен Суинбай айтысы», «Суинбайдын Тезекпен қоштасқаны».

According to the article by Nagashybek Kapalbekuly **Kyrbay sal** was a singer, sybyzgyshi and kuyshi who played dombra and other instruments. He was a sal and seri in the full sense of the word, an improvising singer, zhyrshi who participated in aitys and knew kissa and dastans by heart. A very pious man who did not miss the fivefold prayer.

From childhood, an attentive, agile, skillful Kyrbai mastered the Arabic script,

performed by heart the dastan and kissa, and aitys of the famous akyns-aityskers such as Suynbai and Zhambyl.

He greatly admired Kyrbai Bozymbekuly and the Kyrgyz and the Kazakhs named him Kyrbai sal ...

During the uprising of the national liberation movement of 1916 together with the national hero Bekbolat Ashekeyev in Ushkonyr, he became a reliable companion of such national heroes as Tokash Bokin, Oraz Zhandosov, Zhubanysh Baribayev.

When he rode up to the aul together with twenty horsemen in blue silk chapanes on tarry black horses, and he distinguished himself from the others due to his special charm and talents. The people from the villages greeted them with honor and amazement.

After the establishment of Soviet power, all the argymaks that were raised by Kyrbai sal were taken away by the poor.

Like a bright star in the sky, Bozimbek's son, Kirbai sal, his talents shone brightly and then he disappeared ... for six months he was in exile in Karakystak, then in Almaty, and in 1937 at the age of 48 he was shot.

There are seven notebooks of Kyrbai sal written in Arabic script. Most of them relate to Islam.

Thanks to the efforts and the work of Nagashybek Kapalbekuly, the book of Kyrbai sal «Urpakka Amanat» was published. His writings «Elge salem», dastan «Beket Batyr» or Kissa «Dariga kyz nemese Gaziret Ali men Dariganin kureskeni zhaily» occupy a special place in literary criticism.

Kyrbai sal also left notes of Suyinbay's songs: «Tezektin Suynbayga aitkany», «At pen Suynbay aitysy», «Suyinbaydin Tezekpen Koshtastaki».

Қуан қарға / Куан карга / Kuan karga

«Қуан қарға» әні Қамила Қоңызбай келінінен жазылып алынған. Мұнда автор өз ішіндегі ғашықтық мұңын білдіре отырып, өмірдің қамшының сабындай қысқа екенін жеткізеді.

Песня Кырбай сала «Куан карга» записана от Камилы, снохи Конызбая. В ней автор выражает свою любовную грусть и повествует о скоротечности жизни.

The song of Kyrbay sal «Kuan karga» was written down by Kamila6 Konyzbay's daughter in law. In this song, the author expresses his love and sadness and describes the transience of life.

235. Қуан қарға

Қырбай сал
Орындаған Арафат Искаков

Шалқыта, құбылта ♩ = 96

Қу - ан кар-ғ(а)у - ай, қал-қа,

ку-ан қар-ғ(а)ау, Қу-ан қар-ға қо-на-ды ду-ал-дар-ғ(а)ай -
ау. Кел-ген а-дам қа-сың-нан
ке-т(е)ал-май-д(ы)ау, О-қып қой-ған ау-зың-д(а)ай
ду-аң бар м(а)ай - ау? А-хау тәт-тім,
Не-ғып жағ-тың, Мен а-лыс-қа кет-кен-де, Қай-ғы тарт-тың -
ау. А-хау жи-рен, Жа-лын түй-ген,
Ке-зең жер-де кез бо-лар, Құ-дай сүй-ген - ау.

Қуан қарға, әй, қалқа, қуан қарға.
Қуан қарға қонады дуалдарға.
Келген адам қасыңнан кете алмайды,
Оқып қойған аузыңда дуаң бар ма?

Қайырмасы:
Ахау, тәттім,
Неғып жаттың?
Мен алысқа кеткенде,
Қайғы тарттың.
Ахау, жирен,
Жалын түйген.
Кезең жерде кез болар,
Құдай сүйген.

Күйген көмір, әй, қалқа, күйген көмір,
Әрбір іске жарамайды асыл темір.
Оралыңның барында ойна да күл,
Өтіп кетер біздерден, қайран өмір.

Қайырмасы:

Қырбай сал / Кырбай сал / Kyrbai sal

«Қырбай сал» – автордың өзін таныстыру, демек, кәсіби әншілердің шығармашылығында орын алатын автопортреттік ән деп таныса болады. Ән орташа екпінмен, сазды орындалады.

В песне «Қырбай сал» автор знакомит слушателей со своим творчеством, то есть, она сложена как песня-автопортрет народно-профессиональных акынов. Песня исполняется в среднем темпе, протяжно.

In the song «Kyrbai sal» the author introduces the audience to his music, that is, it is composed as a song-self-portrait of a professional Kazakh akyn. The song is performed at an average speed.

236. Қырбай сал

Қырбай сал
Орындаған Ақан Әбдуәлі

Құбылта, әндеге $\text{♩} = 96$

mf Қыр-бай се - р(i)еу а - тан - дым
Ей, жі - гіт - тер, жал-ған - д(а)у

қа-лық ел - ге - еу, Жа-ман біз-ді са - л(а)ал - мас
ой - на да күл, А - қыр тү - бі ба - рар - мыз

ә - бі - гер - ге, оу, шір - кін - ай.
қа - ра жер - ге, оу, шір - кін - ай.

mf А - дыр бар-сан, қа - дір бар, Ө - зім се - рі, ө - зім сал.

Ме - н(i)е - сі - н(е)у ал - ған - д(а)у, Ей, жі - гіт-тер,

оу, ән - ге сал.

Қырбай сері атандым қалың елге,
Жаман бізді сала алмас әбігерге.
Ей, жігіттер, жалғанда ойна да күл,
Ақыр түбі барармыз қара жерге.

Қайырмасы:
Адыр барсаң, қадір бар,
Өзім сері, өзім сал.
Мені есіңе алғанда,
Ей, жігіттер, өнге сал.

Суықтөбе басында бұлт кетпеген,
Етегінде мал жайылып, жұрт кетпеген.
Қызыл-жасыл қасыңда жинасаң да,
Бұл жалғаннан өкініп кім өтпеген.

Қайырмасы:

Пішән Жәлмендеұлы
Пышан Жалмендеулы
Pyshan Zhalmendeuly

Пішән Жәлмендеұлы (шын есімі Мұса) 1884 жылы Алматы облысы, Талдықорған қаласы, Қаратал ауданының Байшегір ауылында туған. Айтыскер ақын, әнші, композитор, күйшілігімен қатар, ел басқару ісіне 12 жасынан белсене араласып, 18 жасында болыс болған. 1921 жылы күншілдер ақынның үстінен арыз жазып, нәтижесінде жаламен абақтыға қамалып, өлім жазасына кесілген. Пішәннің шығармашылығы өзінің тағдырымен тығыз байланысты болған. Оның артынан бірқатар әндері қалып, бүгінгі күнге: «Қайшаға», «Аққу едім көлдегі», «Әшіркүл – Зейнеп», «Дүние, шіркін», «Ақ шәйнек» әндері жеткен.

Пышан Жалмендеулы (настоящее имя Муса) родился в 1884 г. в селе Байшегир Каратальского района Алматинской области, г. Талдыкорган. Поэт-импровизатор, певец, композитор, кюйши, наряду с творчеством принимал активное участие в деле управления аулом с 12 лет, в 18 лет стал волостным. В 1921 году сельчане, из числа завистников, написали на него заявление, в результате которого он был приговорен к смертной казни. Творчество Пишана неразрывно связано с его судьбой. Благодаря последователям и ценителем его искусства до наших дней дошли песни: «Гайшага», «Акку едым кольдегы», «Аширкул-Зейнеп», «Дуние, шыркын», «Ак шайнек».

Pishan Zhalmendeuly (real name Mussa) was born in 1884 in the village of Bayshegir in the Karatal district of the Almaty region, Taldykorgan. He was a poet improviser, singer, composer, and kuyshi, who produced many creative compositions. At the age of 18 he became volost manager and for 12 years took an active part in village management. In 1921, some jealous residents filed a complaint against the poet resulting in his death.

Pyshan's creative compositions are inextricably linked with his fate. Thanks to his followers, his songs have survived to the present day: «Gaishaga», «Akku edim koldegi», «Ashirkul-Zeynep», «Dunye, shirkin», «Ak shainek».

Ғайшаға / Гайшага / Gaishaga

Ән шумағында Пішән мұңын шағып, әділетсіздікті айтып, өкініштерін баяндаса, сөз мәтіні ауысып келетін қайырма жолдарында Ғайшамен қоштасып, оны жұбатып, аманатын айтады.

Исполняется песня с глубокой грустью, взволнованно. В запеве автор повествует о своей судьбе, о несправедливости, о сожалениях, в припеве – прощается с любимой, детьми, старается ее успокоить и дает наказ-аманат.

The song is performed with deep sadness. In the chorus the author tells about his fate, about the injustices he faced, about regrets, and in the chorus, he said goodbye to his wife and children, while trying to console her and gave the order – amanat..

237. Ғайшаға (1-түрі)

Пішән Жәлмендеұлы
Орындаған Әсімхан Қосбасаров

Мұңды, құбылға ♩ = 98

Ой! Ба-сың кө-тер, Ғай-ша-жан, тө-се-гің-нен, о, Бү-гін көң(і)-лің
пәс боп тұр ке-ше-гі-ден, ей - ау. Шық-пай-тұ-ғын те-рең-г(е)ай
түс-тің, Ғай-ша, Кө-р(е)ал-ма-ған дұш-пан-ның ө-се-гі-нен, ей - ай.
Кө-тер-ші, Ғай-ша, ба-сың-ды, Жер-дің жү-зі а-шыл-ды.
Ей! Да-ри-я-дай та-сып жүр-ген күн, ей,
Кө-ңі-лің не-ге, ей, ба-сыл-д(ы)ай?
Нұр-ғи-са-дай сә-лем айт жал-ғы-зы-ма,
Кө-зі жет-т(і)ау тә-те-сін көр-ме-сі-не, ей - ау.
Ме-ң(і)ой-лап, Ғай-ша, күй-ме-гін, Ұмыт-ып ке-тіп
жүр-ме-гін. Бір ар-ма-ным і-шім-де.

Басың көтер, Ғайшажан, төсегіңнен,

Ей, Нұр-ғи-са - ме - нен Тең-геш - тің, ей, Маң - дайы - нан
га - на, ей, сүй - ме - дім.

Бүгін көңілің пәс боп тұр кешегіден.
Шықпайтұғын тереңге түстің, Ғайша,
Көре алмаған дұшпанның өсегінен.

Қайырмасы:

Көтерші, Ғайша, басыңды!
Жердің жүзі ашылды.
Дариядай тасып жүрген күн,
Көңілің неге басылды?

Бұдан барсаң, сәлем айт, Теңгешіме,
Кем көрмеуші едің көкеңді өңгесінен.
Тұла бойым, тұңғышым, көкем Теңгеш,
Салғанына Алланың көнбесін бе?
Нұрғисадай сәлем айт, жалғызыма,
Көзі жетті тәтесін көрмесіне.

Қайырмасы:

Мені ойлап, Ғайша, күймегін,
Ұмытып кетіп жүрмегін.
Бір арманым ішімде,
Нұрғиса мен Теңгештің,
Маңдайынан ғана сүймедім.

Ғайшаға (II) / Ғайшага (II) / Gaishaga (II)

238. Ғайшаға (2-түрі)

Пішән Жәлмендеұлы
Орындаған Нұржан Жанпейісов

Асықпай, сазды ♩ = 90

Жәл-мен - ді - нің ба - ла - с(ы)оу Пі - шән е - дім,
За - ма - нын - д(а)ай ақ сұн - қар кі - с(і)ақ е - дім, ей.
Кі - с(і)а - қы - сы кі - сі - г(е)у кет - пес де - ген,

Қы - зыл тіл - мен та - лай - д(ы)оу қы - сап е - дім, ей.
mf Кө - тер, Ғай - ша, ба - сың - д(ы)ау, Күн - нің кө - зі
 а - шыл - д(ы)ай. Да - рия - дай көң(і) - лім - ау
 су сеп - кен - дей ба - сыл - д(ы)ай.

Жәлменденің баласы Пішән едім,
 Заманымда ақ сұңқар кісі-ақ едім.
 «Кісі ақысы кісіге кетпес» деген,
 Қызыл тілмен талайды қысап едім.

Қайырмасы:
 Көтер, Ғайша, басыңды,
 Күннің көзі ашылды.
 Дариядай көңілім
 Су сепкендей басылды.

Көтер, Ғайша, басыңды төсегіңнен,
 Менің көңілім пәс бүгін кешегіден.
 Шыға алмайтын тереңге түстің, Ғайша,
 Көре алмаған дұшпанның өсегінен.

Қайырмасы:
 Тұлпар едім белдегі,
 Сұңқар едім елдегі.
 Амалым бар ма Аллаға,
 Дәм айдаса пендені?

Дүние, шіркін! / Дуние, ширкин! / Dunie, shirkin!

Бұл әнде автор жастықтың, ғұмырдың қас-қағым сәтте өтіп кететінін баяндайды. Ол осы ойын әрбір екі жолдан кейін «Дүние, шіркін, Өтеді бір күн» деген сөйлемдермен бекітіп отырады.

В этой песне автор рассказывает о быстротечности молодости и жизни. Он закрепляет данную мысль фразами «О, жизнь, Пройдет однажды» через каждые две строки.

In this song, the author talks about the fleetingness of youth and life. He expresses this feeling with the phrases «Oh, life, Passes once» every two lines.

239. Дүние шіркін

Пішән Жәлмендеұлы
Орындаған Жазгүл Даңылбаева

Әндете, нәзік $\text{♩} = 86$

mf

Қан - ш(а)ұр - саң қан шық-пай - д(ы)ау қа - ра тас - таң,
Біз - да - ғы ке - те - міз ғой ақ - қан су - дай,
Дү - ни - е а - ғып жат - қан сар - қан бас - қан.
Кет - кен - д(е)й қа - лай жай - сап ас - қан - тас - қан.
Дү - ни - е шір - кін, Ө - те - ді бір күн. Ай,
Дү - ни - е шір - кін, Ө - те - ді бір күн.
дү - ни(е) - ай шір - кін,
Ай, ө - тер бір күн - ай.

Қанша ұрсаң қан шықпайды қара
тастан,
Дүние ағып жатқан сарқан басқан.
Дүние шіркін!
Өтеді бір күн.
Біз – дағы кетеміз ғой аққан судай,
Кеткенде қалай жайсап асқан тасқан.
Дүние шіркін,
Өтеді бір күн.

Бір кезде жігіт болдық өткір шоттай,
Дүние өте шығар шапқан аттай.
Дүние шіркін!
Өтеді бір күн.
Сол атпен біз де бірге жөнелеміз,
Зым-зия боламыз ғой өшкен оттай.
Дүние шіркін!
Өтеді бір күн.

Сауытбек Ұсаұлы
Сауытбек Усаулы
Sauytbek Usauly

Сауытбек Ұсаұлы – халық ақыны, әнші, айтыс өнерінің өрен жүйрігі. 1870 жылы Шу ауданы, Қосқұдық мекенінде дүниеге келген. Сауытбек есімі Шу өңірінде өмір сүрген «Ашаның алты салы» атанған өнерпаздың бірі ретінде кеңінен танымал болған. Оның «Ақбөпе» дастаны, «Сақпантайға», «Садыр биіге», «Нәметқұлға», «Сәкен Сейфуллинге», «Шымкенттен сәлем», тағы басқа өлеңдері, Майса қызбен, інісі Сыбанбекпен айтыстары, Мырзабай, Балқыбек ақындармен қақтығыстары, «Ақбөпе», «Сұлукеш», тағы басқа әндері

сақталған. А.В. Затаевич Сауытбектің өзінің бірқатар әндерін және көптеген халық әндерін жазып алған.

Сауытбек Усаулы – народный акын, певец, самый быстрый в искусстве поэтического состязания айтыскер. Родился в 1870 г. в селе Коскудук Чуйского района в семье бедного шаруа. Имя Сауытбека широко известно как одного из самых известных мастеров – «Ашанын алты салы», живших в Чуйском крае. Сохранились его авторские произведения – дастан «Акбопе», песни «Сакпантайга», «Садыр биге», «Наметкулга», «Сакен Сейфуллинге», «Привет из Шымкента» и другие. Айтысы с девушкой Майса, младшим братом Сыбанбеком, с акынами Мырзабаем, Балқыбеком, так же песни «Акбопе», «Сулукеш» и другие. А.В. Затаевичем записан от самого Сауытбека ряд его авторских и народных песен.

Sauytbek Usaully was a national akyn, singer, and the fastest poet in the aitys poetic contest. He was born in 1870 in the village of Koskuduk in the Chu district to a poor peasant family.

The name of Sauytbek is widely known as one of the most famous masters – «Ashanin alty saly», who lived in the Chu area.

Some of the composer's works have been preserved, such as the dastan «Akbope», songs «Sakpantaiga», «Sadyr bige», «Nametkulga», «Saken Seyfullinge», «Greetings from Shymkent» etc. he performed in Aitys with the girl Maysa, his younger brother Sybanbek, and with the akyns Myrzabay, Balybek, also the songs «Akbope», «Sulukesh» etc.

A.V. Zataevich managed to record a number of author's folk songs from Sauytbek.

Ақбөпе (I) / Акбопе (I) / Akbope (I)

«Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған Хамит Есаманның мақаласында келтірілген ақпарат бойынша, «Сауытбек Ұсаұлының «Ақбөпе» әнін Жамбыл ата «Қайран Саукеңнің «Ақбөпесі» деп, үнемі ыңылдап айтып отырған. Бұл әнді Кенен Әзірбаев та жақсы көретін. Жамал Омарова мен Ғарифолла Құрманғалиевтің орындауында бұл әнді радиодан тыңдайды. «Ақбөпені» мәнісіне келтіріп айтатын кісінің бірі халқымыздың ардақты өнерпазы Құрманбек Жандарбеков еді» деп жазады. Құрманбек Жандарбеков болса, өзінің «Көргендерім мен көңілдегілерім» атты кітабында да Отан соғысы жылдары үгіт бригадасымен ел аралағанда, Шудағы Сауытбек ақынның өз аузынан үйренгенін әсерлі баяндайды: «Сауытбек 25 жасында Ақбөпе деген қызға ғашық болып, үйленбек болады. Бұл кезде елдің Ноғайбай дейтін болысы Ақбөпені өз баласына әпермек екен. Болыстың баласы есалаң аусар болыпты. Ақбөпе оның байлығына қызықпайды, ақын, әрі шешен Сауытбекті ұнатады.

Атастырып қойған болыстың баласының келуіне он бес күн қалғанда, «Тезірек келіп, осы азаптан мені құтқарыңыз» - деп Ақбөпе Сауытбекке өтініш білдіреді. Осы уәделі күні Сауытбек кешігіп келеді. Бұл кезде Ноғайбай болыстың баласы көп адаммен келіп, Ақбөпені әке-шешесінен тартып әкетеді. Сауытбек Бүркітбай деген кісінің белдеудегі тұрған жүйрік атын шешіп мінеді де, Ақбөпені қуып жөнеледі. Намаздыгер, намазшамның

арасында Қордай тауынан бөлінген «Ұлан» деген жерге келгенде, Ақбөпенің көшін қуып жетеді. Сауытбек Ақбөпемен кездескенімен, болыстың қаһарынан қорқып, екі жас бір-біріне қосыла алмай, еріксіз осы арада, қош айтысып, ажырасады».

По сведениям, приведенным в статье Хамита Есамана в газете «Егемен Қазақстан», Жамбыл Жабаев постоянно напевал песню Сауытбека «Ақбопе» и приговаривал «Қайран Саукеңнің Ақбөпесі», что означало «Эх, Ақбопе бедного Сауке»... Эту песню и Кенен Азербайев очень любил: слушал ее в исполнении Жамал Омаровой и Гарифуллы Курмангалиева по радио. Он писал: «Одним из талантливых исполнителей этой песни был всеми уважаемый певец нашего народа – Курманбек Жандарбеков». Курманбек Жандарбеков в своей книге «Коргендерим мен конилдегилерим» очень трогательно повествует о тех днях, когда он в годы Великой Отечественной войны с агитационной бригадой ездил по аулам и в одном из них познакомился с Сауытбеком и с его уст выучил песню «Ақбопе»: «25-летний Сауытбек влюбляется в девушку по имени Ақбопе и хочет жениться. В это время местный волостной Ногайбай хочет женить своего сына на ней. Сын волостного был сумасбродом. Ақбопе не интересовало его богатство, она любила Сауытбека – поэта и краснослова.

За 15 дней до приезда волостного Ақбопе просит Сауытбека спасти ее от этого несчастья. В обещанный день Сауытбек опаздывает, а сын Ногайбая со своими людьми силой забирает Ақбопе у ее родителей. Сауытбек угоняет быстрого коня некоего Буркитбая и скачет за Ақбопе. Ближе к вечеру в местности «Улан», отделяемой от Кордайской горы, он догоняет караван Ақбопе. Молодые встретились, но им не суждено быть вместе, они вынужденно прощаются и расстаются».

According to the information written by Hamit Esaman in an article in the newspaper «Egemen Kazakhstan», Zhambyl Zhabayev constantly sang the song of Sauytbek «Akbope» and «Kairan Saukennin «Akbopesi», which meant «oh, Akbope poor Sauke»... Kenen Azerbayev also loved this song very much. Esaman listened to it performed by Zhamal Omarova and Garifulla Kurmangaliyev. He wrote: «one of the talented performers of this song was a well-respected Kazakh singer, Kurmanbek Zhandarbekov». Kurmanbek Zhandarbekov, in his book «Clender me dim» a very touching story about the days when he fought in the Great Patriotic war with the propaganda team that went to the villages and where he met Sauytbek and learned the song «Akbope», The song is about «25-year-old Sautbek who falls in love with a girl named Akbope and wants marry her. At this time the local volost, Nogaibai, also wanted his son to marry her. The volost's son was furious. Akbope was not interested in his wealth, she loved Sautbek, the poet and speaker. Fifteen days before the arrival of the parish, Akbope asked Southbeck to save her from this arranged marriage. On the wedding day, Sauytbek was late and Nogaibai's son arrived with his men and forcibly took Akbope from her parents. Sauytbek stole a fast horse from a man named Burkitbai and rode after Akbope. Late in the afternoon, in the Ulan area, separated from the Kordai mountain, he caught up with Akbope's caravan. He shares his sadness and bitterness with an old man who lived in a house on the outskirts of the village. There Sautbek meets up with Akbope where they involuntarily say goodbye head their own direction, out of fear of angering the volost».

240. Ақбөпе

(1-нұсқа)

Сауытбек Ұсаұлы
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Еркін, соза ♩ = 80

mf

Бес - ке - пе - ні жа - ға - лай бес үй о -
Мал бер - ге - ні ба - ра - д(ы)ау а - лып ке -

тыр, Ақ - бө - пе жоқ і - шін - де не - сі - н(е)о -
тіп, Қу ке - дей - лік ко - лым - ды ке - сіп о -

тыр. А - ха - х(а)оу, ой, Ақ - бө - п(е)оу,
тыр.

ү - мі - тім д(і)ай - ау.

mf

Ай - тып жүр - ген ба - я - ғы сы - рың кә - н(е)ай, Тың - дап жүр - ген ба - я - ғы

жы - рың кә - н(е)ай. Ақ - бө - пе - нің дер - ті - не шы - дай ал - май,

Са - уыт - бек - тің зар - ла - нып сал - ған ә - н(і)ай. А - ха - х(а)оу,

Ақ - бө - п(е)оу, оу - - - ай.

Бес кепені жағалай бес үй отыр,
Ақбөпе жоқ ішінде несіне отыр.
Мал бергені барады алып кетіп,
Қу кедейлік қолымды кесіп отыр.
Ахахау, Ақбөпе, үмітімді-ау.

Қайырмасы:
Айтып жүрген баяғы сырың қане-ай,
Тыңдап жүрген баяғы жырың кәне-ай.
Ақбөпенің дертіне шыдай алмай,
Сауытбектің зарланып салған әні-ай.

Бес кепенің ауылы сыртында отыр,
 Үйреніскен баяғы жұртында отыр.
 Мал бергені барады алып кетіп,
 Кедейшілік діңкемді құртып отыр.
 Ахахау, Ақбөпе, үмітімді-ай.

Қайырмасы:

Ақбөпе (II) / Акбөпе (II) / Акворе (II)

241. Ақбөпе

(2-нұсқа)

Сауытбек Ұсаұлы
 Орындаған Аяз Бетбаев

Жүрдек ♩ = 130

Кет - ке - нің - б(е)ау, Ақ - бө - п(е)ау
 Бес ке - пе - н(і)еу жа - ға - лай

кү - дер ү - зіп, Ке - те - рің - де бе - ріп кет
 бес үй о - тыр, Ак - бө - пе жок і - ріп - де,

түй - мең - д(і)ү - зіп. Ке - те - рің - д(е)у - бер - ме - сен,
 не - сі - н(е)о - тыр. Ә - лім кел - с(е)ау те - нім - д(і)ау

түй - мең - д(і)ү - зіп, Әл - де - кім - ге ба - ра - мын
 ал - май - мын ба, Қу ке - дей - лік қо - лым - д(ы)ау

кө - зім - сү - зіп. Оу!
 е - сіп о - тыр. Оу! - - - - -

Ак - бө - п(е)ау оу, оу, ай.

Кеткенің бе, Ақбөпе, күдер үзіп,
 Кетерінде беріп кет, түйменді үзіп.
 Кетерінде бермесен, түйменді үзіп,
 Әлдекімге барамын көзім сүзіп.
 Бес кепені жағалай бес үй отыр,
 Ақбөпе жоқ ішінде, несіне отыр.
 Әлім келсе, теңімді алмаймын ба?
 Қу кедейлік қолымды кесіп отыр.
 Қалғаным ба, ұланым, жотасында,
 Әулиеата, Піспектің ортасында?

Малы жоқтың бағасы болмайды екен,
 Жарамадым бір қыздың қолқасына.
 Қалғаным ба, қаңырап боз далада?
 Үлкен мазақ болдым ба бозбалаға?
 Малы жоқтың бағасы болмайды екен,
 Қу кедейлік, шіркін-ай, жол бола ма?

Бөрі жеген, Ақбөпе, болдым лақ,
 Қайтара алмай қаңғырып қайттым
 жылап.

Қырық қара қалыңмал бай береді,
Оның қайдан табамын басын құрап?
Аққу едің, Ақбөпе, жылан сорған,
Қайтара алмай қалжырап қайттым
жолдан.
Бір атаның баласы бәрі кедей,
Қу кедейлік, не келер біздің қолдан.

Міне тұғын астыма атым да жоқ,
Би-болысқа өтетін парқым да жоқ.
Бір атаның баласы бәрі кедей,
Ат салысар ағайын, жақын да жоқ.
Қош бол, Бөпе, көрем бе, көрмеймін бе,
Қайта айналып келем бе, келмеймін бе?

Сөз тыңдайтын, шіркін-ай, заман
болса,
Басты тігіп жолыңда өлмеймін бе?

Ағайының ер Сақып көрші жатқан,
Ерлікпенен көп жердің дәмін татқан.
Аршадағы тәуірдің бәрі естіді,
Түбі терең дариядай тұнып аққан.
Ақбөпеден айырылып қалғаннан соң,
Көздің жасы моншақтап қан боп аққан.
Қыр астында, Ақбөпе, құлағаным,
Жете алмай сертіме жылағаным.
Ақбөпеден айырылып қалғаннан соң,
Тұмсығыңда Құланның ұлығаным.

Сәдіқожа Мошанұлы
Садықожа Мошанулы
Sadykozha Moshanuly

Сәдіқожа Мошанұлы Алматы облысы Ұйғыр ауданындағы Кетпен тауының етегінде дүниеге келген. Ол жасынан әнші атанып, суырыпсалма ақындығымен де, жыр-дастандарды жырлаған жыршылығымен де халық жадында қалған. Аз ғұмыр сүрсе де, соңына өшпес мұра қалдырған талант иесі. Сәдіқожа әндері халықтық дәстүрмен тамырлас болғандықтан, тез жатталып, ел жадына ұялап қалған. Әншінің келесі туындылары қазақ ән өнерінің алтын қорына қосылған: «Сары бидай», «Ахау, қалаулы-ай», «Ей, ахау», «Ахау, айым», «Сағынсаң, қалқа, өзің кел», «Ақ қаз едің, дариғай-ай». Сәдіқожа 1931 жылы Қытайға қоныс аударып, сол жақта сүзек ауруынан қайтыс болған (кейбір деректер бойынша 1974 жылы). Сүйегі Құлжа қаласының солтүстігіндегі тау сілеміндегі Білікші деген жерде жатыр.

Один из основателей песенной школы Жетысу **Садықожа Мошанулы** родился у подножия Кетпен Уйгурского района Алматинской области. Он с детства прославился как акын, легко и импровизационно слагавший песни, исполнявший жыр и дастаны. Несмотря на то, что прожил короткую жизнь, он оставил яркое, незыблемое наследие. Поскольку песни Садықожа основаны на традициях, они быстро запоминаются и благодаря этому остались в народной памяти. Следующие его песни вошли в золотой фонд казахского искусства: «Сары бидай», «Ахау, қалаулы-ай», «Ей, ахау», «Ахау, айым», «Сағынсан, калка, озын кел», «Ақ қаз едын, дариғай-ай». Садықожа в 1931 г. переехал в Китай и позже умер от тифа (по некоторым источникам в 1974 г.). Похоронен в горном массиве на севере г. Кульджа.

Sadykozha Moshanuly was one of the founders of the Zhetysu song school Sadykozha Moshanuly (according to the information taken from the collection «Zhetysu Auenderi». Almaty: Oner, 1998). He was born in the foothills of Ketpen mountain in the Uygur district of Almaty region. In his childhood, he became a famous akyn, who easily and improvisationally composed songs, performed zhyr and dastans.

Despite the fact that he lived a short life, he left a bright and strong legacy.

Since the songs of Sadykoja are rooted in folk traditions, they are easily remembered, and remained in the people's memory.

The following songs of the composer were included in the golden fund of the Kazakh art: «Sary Bidai», «Ahau, kalauly-ai», «Ei, akhau», «Ahau, ayim», «Sagynsan, kalka, ozin kel», «Ak kaz edin, dariga-au».

In 1931 Sadykozha moved to China and later died from typhus (according to some sources in 1974). He was buried in the mountains north of the city of Kulja.

Ақ қаз едің, дариға-ай / Ак каз едын, дариға-ай / Ak kaz edin, dariga-ai

Сәдіқожаның шығармашылығында сұлу қыздың бейнесін, ғашықтық лириканы, жастықты сипаттайтын әндер басым. Құрылымы кара өлеңге жақын бұл әндердің әуендік ауқымы шағын болып келеді. Мұндай әндердің қатарына: «Ақ қаз едің, дариға-ай», «Ахау, айым», «Сағынсаң, қалқа, өзің кел» сияқты туындылар жатады.

В творчестве Садыкожи особое место занимают песни, посвященные любовной лирике, образам женской красоты и молодости. Для них характерны небольшой мелодический диапазон и форма кара олен. К их числу относятся следующие образцы: «Ак каз едын, дариға», «Ахау, айым», «Сағынсан, калка, озин кел».

In the creation of Sadikozha a special place is occupied by songs dedicated to love lyrics, images of female beauty and youth. The songs are characterized by a small melodic range and the tradition of a kara olen. These included the following samples: «Akkaz edin, dariga», «Ahau, aiym», and «Sagynsan, kalka, ozin kel».

242. Ақ қаз едің, дариға-ай

Сәдіқожа Мошанұлы
Орындаған Абылайхан Қармысов

Көңілді, әндеге ♩ = 90

Е гін - дей боп, ен - де - ше е - гін - дей боп-
Ау(ы)-лың а - лыс кет - кен-д(е)ау, беу қа - ра - ғым-

ау, Жай - қа - ла - сың
ау, Кім кө - рі - снер

е - гін - нің кө - гін - дей боп, ә - ю - гәй
кө - зі - ме ө - зің - дей боп, ә - ю - гәй

mf

У - гәй, у - гәй, ә - ю - гәй,
Ақ қаз е - дің, да - ри - ғ(а)ай.

Егіндей боп, ендеше егіндей боп,
Жайқаласың егіннің көгіндей боп.
Ауылың алыс кеткенде, беу қарағым,
Кім көрінер көзіме өзіңдей боп.

Мендей болып ендеше, мендей болып,
Кескен қайың құлады жеңдей болып.
Ауылың алыс кеткенде, беу қарағым,
Кім көрінер көзіме сендей боп.

Қайырмасы:

Угәй, угәй, әй угәй,
Ақ қаз едің, дариға-ай.

Ахау, айым / Ахау, айым / Аһау, айым

243. Ахау, айым

Сәдікожа Мошанұлы
Орындаған Дәнеш Рақышев

Орташа, сызылға ♩ = 110

А - тың - нан ай - на - ла - йын, қал - қа - та - йым - ай,
Қо - лы - м(а)у дом - бы - р(а)а - лып, ән шыр - қа - сам - ау,
Ше - рім - д(і)ау ө - зі - н(е)ай - тып - ау,
Да - уы - сым а - шы - ла - ды - ой, ау,
тар - қа - та - йын - ай. О - о, оу!
айт - қан са - йын - ай.
А - хау, а - йым, Ө - зің - ді қу - а - на - мын,
Көр - ген са - йын.

Атыңнан айналайын, қалқатайым,
Шерімді өзіңе айтып тарқатайын.
Қолыма домбыра алып, ән шырқасам
Дауысым ашылады айтқан сайын.

Қайырмасы:
Оу! Ахау, айым,,
Өзіңді қуанамын,
Көрген сайын.

Дауысым ашылады айтқан сайын,
 Көмейден сорғалатып жырдың майын.
 Түсінер сөздің нарқын кезікпесе,
 Жаманға айтып сөзді қор қылмаймын.

Қайырмасы:
 Оу! Ахау, айым!
 Өзіңді сағындым ғой,
 Қалқатайым.

Дәнеш Рақышев пен Нұржан
 Жанпейісов (1992)
 Данеш Рақышев и Нуржан
 Жанпейсов (1992)
 Danesh Rakyshev and Nurzhan
 Zhanpeisov (1992)

Сағынсаң, қалқа, өзің кел
 Сағынсан, калка, озин кел
 Sagynsan, kalka, ozin kel

244. Сағынсаң, қалқа, өзің кел

Сәдіқожа Мошанұлы
 Орындаған Ерболат Шалдыбеков

Орташа, салмақты ♩ = 90

mf

Ей, қал - қа, а - ман - сьз-б(а)й - ау
 Бір-г(е)с-кен ба - ла кез - ден - ау

көр - ме - сем - д(е)ау, Еш - нәр-с(е)ап, еш - нәр - се - ні бер - ме - сем - д(е)ей,
 құр-бым е - дің, Бұл той - ға мен өл - мес - пін кел - ме - сең - д(е)ей,

у - гәй - әй, шір - кін, у - гәй. У - гәй, ә - ю - гәй.
 у - гәй - әй, шір - кін, у - гәй. У - гәй, ә - ю - гәй.

mf

Ал, Ар - қа - дан соқ - қан са - мал жел, у - гәй,

Са - ғын - саң, қал-қ(а)ау, ө - зің кел, у - гәй.

У - гәй - әй, шір - кін, у - гәй, У-гәй, ә - ю - гәй.

Ей, қалқа, амансыз ба, көрмесем де,
Еш нәрсе алып, ешнәрсе, бермесем де.
Бірге өскен бала кезден құрбым едің,
Бұл тойға мен өлмеспін келмесең де.

Арқадан соққан самал жел,
Сағынсаң, қалқа, өзің кел.
Ей, қалқа, аман боп тұр, аман боп тұр,
Көңілім айырылғанға жаман боп тұр.
Өлеңмен азды-көпті айттым әзіл,
Әзілім осыменен тәмам боп тұр.

Қайырмасы:

Сары бидай / Сары бидай / Sary bidai

Кеңес үкіметінің қысымына шыдай алмаған халықпен бірге Қытайға кетуге мәжбүр болған 14 жасар Сәдіқожа сөз байласқан Әбзелхан деген қызға үйлене алмай, хат-хабарсыз кеткен шағында туған ән.

Песня создана в тот период, когда 14-летний Садыкожа, вынужденный (вместе с теми, кто был не в силах пережить притеснения Советской власти) уехать в Китай, не смог жениться на своей избраннице Абзелхан и остался без каких-либо вестей от нее.

This song was composed when 14-year-old Sadikozha, was forced (along with those who were unable to survive the oppression of the Soviet government) to leave for China and was not able not marry his chosen one, Abzelkhan, and he found out her fate.

245. Сары бидай

Сәдіқожа Мошанұлы
Орындаған Жаксылық Мырқаев

Еркін, көтере ♩ = 92

Біз-дің а - уыл Кет - пен - нің е - те - гін - д(е)ай-оу,
Ақ та-мақ-тан е - мин - тіп бір иіс - кет - сен - оу,

Ер - те шық - сам ау(ы) - лы - н(а)оу же - те - мин б(е)оу?
Ай - нал - сок - тап қа - сың - нан ке - тем - ін бе?

Сар(ы) би-дай, Са - ғын - дым, сәу - лем, ау(ы) - лың - д(ы)ай.
Сар(ы) би-дай, Са - ғын - дым, сәу - лем, ау(ы) - лың - дай.

Е - сік - тің ал - д(ы)ау қа - р(а)л-ла)ай, Қал - қа - ның мөл - дір жа - на-р(ы)ай.

Сар(ы) би - дай ес - ке түс - кен - де, Жү - ре - гім от боп,

жү - ре - гім шоқ боп жа - на - д(ы)ай.

Біздің ауыл Кетпеннің етегінде,
Ерте шықсам ауылыңа жетемін бе?
Сары бидай,
Сағындым, сәулем,
Ауылыңды-ай.
Ақ тамақтан емінтіп бір иіскетсең,
Айналсоқтап қасыңнан кетемін бе?
Сары бидай,
Сағындым, сәулем,
Ауылыңды-ай.

Қайырмасы:

Есіктің алды қарағай,
Қалқаның мөлдір жанары-ай.
Сары бидай еске түскенде,
Жүрегім от боп,
Жүрегім шоқ боп жанады-ай.

Қойды Кетпен арылмай бұлттан бір
күн,
Өмір құнсыз секілді сенсіз, шіркін.
Сары бидай,
Сағындым, сәулем,
Ауылыңды-ай.
Ат арылтып алыстан келгенімде,
Кермаралдай керіліп шықсаң, шіркін!
Сары бидай,
Сағындым, сәулем,
Ауылыңды-ай.

Қайырмасы:

Есіктің алды тал, қайың,
Басыңда тұрмас жаз дәйім.
Қалқашым еске түскенде,
Сағынып сонда,
«Сары бидай» әнін салғаным.

Үмбетәлі Кәрібаев
Умбетали Карибаев
Umbetali Karibayev

Көркемсөз шебері, Қазақстанның халық ақыны ретінде көпшілікке танымал болған, Жамбылдың өзі «өлең жырдың қара жорғасы» деп атаған **Үмбетәлі Кәрібаев** 1889 жылы Алматы облысы, Жамбыл ауданы, қазіргі Үмбетәлі ауылында дүниеге келген. 1969 жылы сол ауылда дүниеден озып, жерленген. Жасынан домбыра тартып, өлең-жыр шығарған. Сүйінбай, Жамбыл жырларын жалғастырушы, суырып салма ақын, лирик, философ, сатирик, жыршы, халық әдебиетін жеткізуші, жинаушы болған. Ол Жетісу ақын-жыршыларына ортақ «Мың бір түн», «Көрұғлы сұлтан», Күсеп – Сүйінбай – Жамбыл жырлаған «Манас», «Өтеген батыр», сондай-ақ «Сұраншы», «Сауырық» сияқты туындыларды, Жамбылдың отызыншы жылдарға дейінгі шығармаларын жеткізген.

Үмбетәлі – ірі айтыс ақыны. Ол өзі тұстас сөз шеберлерінің бәрімен – Кенен, Саяділ, Қалқа, Есдәулет, Қайып, Өмірзақ, Бармақ, Өтеп, Әбдіғали, Жартыбай, Арғынбай сияқты ақындармен айтысқа түскен. Әсіресе, оның Нұриләмен айтысы – қазақ айтыстарының ішіндегі асқар шыңдарының бірі. Ақынның қырғыз арасындағы өнер сайысы, ауызекі шешендік сөздері, әзілі өз алдына жеке зерттеуді қажет етеді. Қырғыз жыршылары Оспанқұл, Жаманқұлдармен шығармашылық байланыста болған. Сол кездегі ақындардың өлең-жырларын, дастандарын жаттап алатын ерекше қабілетті құймақұлақ жыршы болған. «Өлеңге Жамбыл жүйрік, әнге – Кенен, су жорға Үмбетәлі қара дөнен», – деп Ілияс Жансүгіров баға берген. Шығыс әдебиетінің мазмұнында «Үш өнерпаз», «Патша мен ұрылар», тарихи сюжетке құрылған «Кемпірбай мен Қисық батыр», бүгінгі өмірге байланысты «Марқа», «Мәлікбек» дастандарын шығарған. 1916 жылғы Жетісудағы ұлт-азаттық көтерілісіне қатысып, оны жырға қосқан. Үмбетәлі шығармалары «Өлеңдер мен дастандар» (1938), «Өлеңдер» (1951), «Өлеңдер мен толғаулар» (1958) деген атпен жарияланды; 1962 жылы таңдамалы шығармалары жарық көрді.

Умбетәліге Алматы облысында ауыл аты берілген және аудан ортасында ақынға мұражай-үй ашылған.

Умбетали Карибаев – мастер художественного слова, известный в народе как Народный артист Казахстана, которого Жамбыл Жабаев называл «черный иноходец поэзии и жыра» родился в 1889 году в селе Умбетали (нынешнее название местности) Жамбылского района Алматинской области. В 1969 году был похоронен в том ауле. С молодости играл на домбре, сочинял песни и жыры. Продолжатель традиций Суюнбая и Жамбыла, он – поэт-импровизатор, лирик, философ, сатирик, жырши, собиратель и информатор народного творчества. Благодаря ему стали народным достоянием общие для акынов и жырши Жетысуского региона «Тысяча и одна ночь», «Короглы султан», эпосы «Манас», «Утеген батыр», «Сураншы», «Сауырык», которые исполняли Кусеп, Суюнбай, Жамбыл, и все произведения Жамбыла до 1930-х годов. Умбетали был прекрасным айтыскером. Он вступал в поэтический поединок с такими мастерами поэтического слова его времени, как Кенен, Саядил, Калка, Есдаulet, Кайып, Умирзак, Бармак, Отеп, Абдыгали, Жартыбай, Аргынбай. Его айтыс с Нурилой по праву считается одной из вершин казахского айтыса. Искусство состязания Умбетали с кыргызами, ораторские изречения и шутки требуют отдельного исследования. Его связывали тесные творческие отношения с кыргызскими жырши Оспанкулом и Жаманкулом. Умбетали был одаренным жырши, который с одного раза запоминал и исполнял все песни и жыры своих современников. В свое время Ильяс Жансугуров писал: «В поэзии нет равных Жамбылу, в песне – Кенену, а маститый иноходец Умбетали – черный жеребец в искусстве». Он является автором дастанов: на восточный сюжет – «Уш онерпаз», «Патша мен урылар», на исторический сюжет – «Кемпырбай и Кисык батыр», на темы сегодняшнего дня – «Марка», «Маликбек». Был участником национально-освободительного движения в Жетысу 1916 г. и об этом сложил жыр. Произведения Умбетали опубликованы под названиями «Олендер мен дастандар» (1938), «Олендер» (1951), «Олендер мен толгаулар» (1958), в 1962 г. вышли в свет его избранные сочинения. В честь Умбетали назван аул в Алматинской области, а в районном центре функционирует дом-музей.

Umbetali Karibayev was a master of the literary word, who was known as the People's Artist of Kazakhstan, whom Zhambyl Zhabaev called the «black pacer of poetry and zhyr». He was born in 1889 in the village of Umbetali (the current name of the area) in Zhambyl district of Almaty region. In 1969 he was buried in that aul. From his youth he played dombra, composed songs and the and told ethnic tales.

He is a successor of Suyunbai's and Zhambyl's traditions, a poet-improviser, lyricist, philosopher, satirist, zhyrshi, collector and informant of folk art. Thanks to him, «A Thousand and One Nights», «Korugy Sultan», epic «Manas», «Otegen Batyr», «Suranshy», «Sauyryk» performed by Kusep, Suyunbai, Zhambyl and all the compositions of Zhambyl became a part Kazakhstan's national heritage.

Umbetali was a wonderful akyn of aitys. He had poetic duels with all the masters of the poetry of his time, such as Kenen, Sayadil, Kalka, Esdaulet, Kayip, Umirzak, Barmak, Otep, Abdygali, Zhartybai, Argynbai. His aitys, with Nurila, are considered the best of the Kazakh aitys. Umbetali's ability to compete with the Kyrgyz, his oratorical sayings and jokes will require a separate study. He was linked with the creative Kyrgyz zhyrshys Ospankul and Zhamankul.

Umbetali was a gifted zhyrshi who quickly remembered and sang all the songs and zhyr of his contemporaries.

Iliyas Zhansugurov wrote: «In poetry, there is no one equal to Zhambyl, in singing - to Kenen, and the venerable pacer Umbetali who was a black stallion in the art».

He is the author of dastans based on the eastern themes - «Three craftsmen» (Ush onerpaz), «King and thieves» (Patsha men urylar), on the historical theme - «Kempyrbay and Kisyk batyr», on the current themes - «Marka», «Malikbek». He was a participant in the uprising of the national liberation movement in Zhetysu in 1916, and he composed a zhyr about this.

Umbetali's works were published under the titles «Olender men Dastandar» (1938), «Olender» (1951), «Olender men tolgaular» (1958), in 1962 his selected compositions were published.

The village in the Almaty region was named in honor of Umbetali, and a house museum honoring him operates in the district center.

Арпа бидай / Арпа бидай / Arpa bidai

Қара өлең формасындағы бұл ән осы жанрға тән бір қалыпты айтылып, шағын диапазон аралығында дамиды. Автор бұл туындысында әншілік өнерді мадақтай отырып, жастық шақ пен өмірдің өткінші екендігін суреттейді.

Эта песня, близкая по форме к кара олен, имеет небольшой диапазон и исполняется равномерно. Автор, восхваляя певческое искусство, повествует о скоротечности жизни и молодости.

This song, close to the form of a kara olen, has a small vocal range and was performed smoothly. The author, praising music, tells about the transience of life and youth.

246. Арпа бидай

Үмбетәлі Кәрібаев
Орындаған Рамазан Стамғазиев

Асықпай, құбылта ♩ = 80

mf

Айт де-ген - д(е)ей ө-лең - д(і)оу тү - сер м(е)ай - қың,

Сал қы - ла - ды жі - тіт(і)оу ер - тең - г(і)үй - қың, ей.

Ай - тып жүр - ген ө-лең - ді, оу, айт - пай кой - сан,

Қай же - рің - нен ке - ле - д(і)оу о - йын - күл - кің, ей.

tr

Ар - па - би - дай, Сал - дым, и - ғай, Ө - те шы - ғар
дү - ни(е) - ау, Бір қай(ы) - рыл - май - ай.

Айт дегенде өлеңді түсер ме айқын,
Сал қылады жігітті ертеңгі ұйқың.
Айтып жүрген өлеңді айтпай қалсаң,
Қай жеріңнен келеді ойын-күлкің?

Қайырмасы:
Арпа бидай,
Салдым, иғай.

Өте шығар дүние-ау,
Бір қайырылмай.

Өлең қайда өмірім өткеннен соң,
Аял қайда дәуірің кеткеннен соң?
Жалындаған жүрегің суиды екен,
Қыз-бозбала оң жақтан кеткеннен соң.

Қайырмасы:

Er men aiel / Ер мен әйел / Yer men aiel

Бұл ән терме үлгісінде шығарылған. Ер адам мен әйелдің жаман қылықтары айтылып, жақсы қасиеттері өнеге ретінде жырланады.

Данная песня изложена в форме терме. В ней повествуется о плохих и хороших качествах мужчин и женщин, а так же об идеях морали.

This song is in the form of a Terme. It tells about the good and bad qualities of men and women, as well as the ideas of morality.

247. Ер мен әйел

Үмбетәлі Кәрібаев
Орындаған Бауыржан Күмісбеков

Желдірте, баяндай ♩ = 110

Оу! Ал - ма мо - йын, ар - шын төс, Сұ - лу бол - са ал - ға - ның,
Шы - рын ше - кер бал - да - йын, Бал - дың дә - мі та - ти - ды. Ер - кең - тің біл - се мән - жа - йын.
Май(ы) - сып бе - лі бұ - рал - ған, Май - да қат - қан таң - да - йын. Жар - қын жү - зі жай - да - ры,

Са-рай-да жан-ған шам-да-йын. Жай-сыз бол-са ал-ға-ның, Жай-ма тө-сек жа-ла - қай.

И - леп қой-ған нан - да - йын, Ер-тең ер - те тұ - ру жоқ. Бе - ті-қол-ды жу - у жоқ,

Бел - ді қым-тай бу - у жоқ. Бір ба - ла - сы қой-нын-да, Түс-ке ше-йін жа - та - ды.

Са-на-сыз бол - са, сал да-йын, Ек - пін ай-тып ті - л(i)ұ-зын. Ері-нен сө-зін оз - ды-рар,

От-тың ба-сын ой-ран-дап, Бә-ле - кет - ті қоз-ды-рар. Жиын-ға ки - ер ша - па-нын,

О - тын су - мен тоз - ды - рар, ей. И - ги - гай - гик - қай,

и - ги-гай - гик - қай, И - ги - ги - ги - ги - ги - ги - ги, гик-қай-гай - ай.

Алма мойын, аршын төс,
 Сұлу болса алғаның,
 Шырын шекер балдайын,
 Балдың дәмі татиды.
 Еркектің білсе мән жайын,
 Майысып белі бұралған.
 Майда қатқан таңдайын,
 Жарқын жүзі жайдары,
 Сарайда жанған шамдайын.
 Жайсыз болса алғаның
 Жайма төсек жадағай.
 Илеп қойған нандайын,
 Ертең ерте тұру жоқ.
 Беті-қолды жуу жоқ,
 Белді қымтай буу жоқ.
 Бір баласы қойнында,
 Түске шейін жатады.
 Санасыз болса, сал дайын,
 Екпін айтып тілі ұзын,
 Ерінен сөзін оздырар.
 Оттың басын ойрандап,
 Бәлекетті қоздырар.

Жиынға киер шапанын,
 Отын – сумен тоздырар.

Отырарға жер таппай,
 Отының басы шаң-шаң боп.
 Сәлде, балақ салдырлап,
 Мал байлауға арқан жоқ.
 Баласы жатыр бақырып,
 Шыны аяқ-шәйнек талқан боп.
 «Бері қара, байым» - деп,
 «Құрып қалғыр таусылды,
 Әкелген қант-шайың» - деп.
 Бай айтады әйелге:
 «Не дейсің маған, айым?» - деп.
 «Қайда кетті антұрған,
 Жаздай жиған майың?» - деп.
 «Майыңды сенің жеп кетті,
 Қайдағы жақын байың кеп,
 Үстіңнен түссем бір күні,
 Табылар сенің жайың» - деп.
 «Бұзылғалы жүрмісің,
 Бұл мінезді қойғын» - деп.

«Бұл мінезді қоймасаң,
Бір күні болар ойын» - деп.
«Басқа жақта жүр екен,
Бәлелі сенің ойың» - деп.
«Тастамасаң мұныңды,
Басыңа тиер сойыл» - деп.

Жақсы болса алғаның,
Аздың үйі молмен тең.
Жарқын жүзді жайдары,
Бұл дүниесі көлмен тең.
Есебін тауып әрненің,
Есігің болар төрмен тең.

Шалтабай Алпарұлы Шалтабай Алпарулы Shaltabai Alparuly

Әндерінің көбі күрескерлік рухқа толы ақын-композитор **Шалтабай Алпарұлы** шамамен, 1830-1900 жылдар аралығында өмір сүрген. Туған жері – Кеген ауданының Қарқара жайлауы. «Жетісу әуендері» жинағы мен Сағатбек Медеубекұлы мен белгілі әнші Рамазан Стамғазиевтің интернет желісінде берген мақаласындағы ақпарат бойынша, Шалтабай Алпарұлы – орыс патшасының отаршылдық саясатына қарсы күрескен өз заманының батыры. Үш жүз жігіт жасақтап, патша үкіметіне қарсы астыртын шабуылдар ұйымдастырған. Итжеккеннен еліне оралып, күрес жолын қайта бастайды. Алайда сенімді адам жинай алмай, қырғызға қудаланады. Әнші Тілеулес Құрманғалиев Шалтабай мұраларын сақтап, жеткізуші Тілектес Намазбаев ақсақалдан бір нұсқа жазып алып, кезінде диплом жұмысына қосқан, кейінірек те репертуарына енгізген. Әрине, ол әндердің табиғатынан гөрі Шалтабайды әншілік композиторлық биікке көтерген «Жетісу әуендері» жинағындағы ән – бағалауға, саралауға, Хантәңірі баурайындағы әншілік-композиторлық дәстүрді айқындауға мүмкіндік беретін шығарма. Шалтабай туралы мәліметтер мен оның өлеңдерін алғаш хатқа түсірген – Илияс Жансүгіров.

Поэт и композитор **Шалтабай Алпарулы**, чьи песни полны духом борьбы жил примерно в 1830-1900 годах. Место рождения – жайлау Каркара Кегенского района. По сведениям, взятым из сборника «Жетысу ауендери», а так же из статьи Сагатбека Медеубекұлы и известного певца Рамазана Стамгазиева в сети интернет, Шалтабай Алпарулы – герой своего времени, который боролся против колониальной политики русского царя. Триста парней организовывали подпольные атаки против царского правительства под предводительством Шалтабая Алпарулы. После возвращения на родину из ссылки в Сибирь, он снова начинает борьбу. Однако, не собрав надежных людей, уходит к кыргызам. Певец Тлеулес Курманғалиев сохранил наследие Шалтабая: записав один из вариантов от аксакала Тлектеса Намазбаева, добавил в дипломную работу, позже включил в свой исполнительский репертуар. Песня «Менын атым Шалтабай» возвысила Шалтабая как композитора-песенника, она так же позволяет не только оценить и проанализировать творчество самого Шалтабая Апарулы, но и выявить песенную традицию всего региона, раскинувшего свои объятия у подножия Хантенгри. Первые сведения о поэте-композиторе, а так же первые записи его песен были сделаны Ильясом Жансугуровым.

Shaltabai Alparuly was a poet and composer whose songs describe the struggles of the Kazakh people between 1830-1900. He was born in Karkara jailau in the Kegen region.

According to the information taken from the collection «Zhetisu auenderi» (Almaty: Oner, 1998), as well as from the article by Sagatbek Medeubekuly and the famous singer Ramazan Stangazyev on the Internet, Shaltabai Alparuly was a hero of his time who fought against the colonial policy of the Russian tsar. Three hundred men organized underground attacks against the tsarist government under the leadership of Shaltabai Alparuly. After returning to his homeland from an exile in Siberia, he continued the struggle. However, he failed to find reliable people, and left for the Kyrgyzs.

The modern singer Tleules Kurmangaliyev preserved the heritage of Shaltabai, and recorded one of the variants from the elder Tlektes Namazbayev. He added it to his thesis, and later included it into his performing repertoire.

The song «Menin atym Shaltabai» which exalted Shaltabai as a songwriter, allows one to not only evaluate and analyze the work of Shaltabai Alparuly, but also to review the song traditions of the whole region, which was spread throughout the foothills of the Khantengri.

The first information about the poet-composer, as well as the first records of his songs appeared in the recordings by Ilyas Zhansugurov.

Шалтабайдың әні / Шалтабайдын ани / Shaltabaidyn ani

Бұл ән өзін таныстыру немесе автопортреттік әндер тобына жатады. Мәтін сөзінің маңызды серігі құбылмалы, иірімді, икемді, декламациялық ырғақ – сазгер туындысын кәсіби ән шығармашылығындағы толысқан суреткер екенін айқындайды.

Данная песня сложена как песня – «автопортрет». Плавающий, гибкий, декламационный ритм на примере данного творения определяет композитора как живописца с богатым профессиональным песенным творчеством.

This song is composed as a self-portrait song. The floating, flexible, declamatory rhythm is an example of this creation and defines the composer as a painter capable of creative music compositions

248. Шалтабайдың әні

Шалтабай Алпарұлы
Орындаған Рауан Әбілбаев

Асықпай, соза ♩ = 110

Ме-нің а - тым Шал - та - бай, ә - кем Ал - пар,
Ө - тіп кет - ті(і)ау Та - за - бек,
қай - ран сұң - қар. Сар(ы) қы - мыз - бен ау - зым - д(ы)ау

шай - қау - ш(ы)е - дім, Бір қа - сық қа - ра су - ға бол - дым ің - көр. Ме - нің а - тым Шал - та - бай, А - сыл - дан соқ - қан бал - та - дай. Шал - та - бай - дай жал - ғыз - д(ы)ей, Кім із - деп арт - тан қай - та - д(ы)ай? Ей! Пен - де - де де пен - де бол - дым, Би - я - лай - сыз жең де бол - дым. Жас кү - нім - де көл - де бол - дым, Көл - ге мас боп, дел - бе бол - дым. Еу! Ак - сү - йск, шү - бар ба - лақ сұң - қар е - дім, Қай(ы) - ры - лып қа - на - тым - нан жер - г(с)ау қон - дым. Ей, ей, ей.

Менің атым Шалтабай, әкем Алпар,
Өтіп кетті-ау Тазабек, қайран сұңқар.

Қайырмасы:

Менің атым Шалтабай,
Асылдан соққан балтадай.
Шалтабайдай жалғызды,
Кім іздеп арттан қайтады-ай?
Пендеде де пенде болдым,
Биялайсыз жең де болдым.
Жас күнімде көл де болдым,
Көлге мас боп, делбе болдым.
Еу! Ақсүйек, шұбар балақ сұңқар едім,
Қайырылып қанатымнан жерге
қондым.

Орта Меркі, шет Меркі, Меркі, Меркі,
Кеген менен Қарқара жердің көркі.
Еріккенде құс салып жүруші едім,
Сен де аман бол, жайлаған қасқыр-
түлкі.

Қайырмасы:

Келерінде дүние,
Қызыл-жасыл маржандай.
Кетерінде дүние,
Жеті тиыннан арзан-ай.
Жоқ та болдым, бар да болдым,

Сары қымызбен аузымды шайқаушы едім,
Бір қасық қара суға болдым іңкәр.

Кең де болдым, тар да болдым.

Артта қалған ел-жұртымды

Бір көруге зар да болдым.

Еу! Қазаққа атым шыққан қыран едім,

Қайырылып қанатымнан жарға
қондым.

Қаша алмады кер бесті, майын шайнап,

Таба алмадым ақылды күні-түн ойлап.

Үш жүз жігіт қасымда шерік едің.

Ит тараншы ұстаттың қолды байлап.

Қайырмасы:

Менің атым Шалтабай,

Асылдан соққан балтадай.

Шалтабайдай жалғызды,

Кім іздеп арттан қайтады-ай?

Пендеде де пенде болдым,

Биялайсыз жең де болдым.

Жас күнім де көл де болдым.

Көлге мас боп делбе болдым.

Еу! Ақсүйек, шұбар балақ сұңқар едім,

Қайырылып қанатыман жерге қондым.

Шарғын Алғазыұлы Шарғын Алгазыұлы Shargyn Algazyly

Шарғын Алғазыұлы – Шығыс Түркістан әдебиетінің негізін салушы, ондағы қазақ поэзиясының көшбасшыларының бірі, ұлт-азаттық идеясының насихаттаушысы (мәлімет Тілеулес Құрманғалиевтің кітабының қолжазбасынан алынды). Оқу-ағарту, халыққа білім беру істерін ұйымдастыруға белсене ат салысқандардың бірі. Шарғын 1903 жылы 20– мамырда Жаркент уезі, Қожбанбет болысының, 5-ауылында, қазіргі Ұйғыр ауданы, Диірмен ауылында туған. Алғашында ауыл молдасынан сауат ашып, 1920-21 жылдары Кеңес мектебінде Додабаев Мақсұт деген мұғалімнен оқып, содан соң үш жылдық орысша мектепте білімін жалғастырған.

Облыстық атқару комитетінің мүшесі болып істеген. Шарғын өлеңдері оқырманға 30-жылдардағы қасіретті күйзелістің көркем шежіресіндей әсер береді. Халық Шарғын ақынды құтқарушыдай қабылдап, жырларынан нәр, ойларынан қуат алып отырды. Себебі, ақын өлеңдерінде тек саяси лирика ғана емес, елдік сипат та, кісілік қасиеттер де молынан сөз болатын. Ән өзегі де, жыр арқауы да – туған жері, отаны еді. Сталиндік тәсілмен қандықол Шың-Шицай да саналы, сауатты, ұлтжанды зиялы қауым өкілдерін «халық жауы», «жапон тыңшысы», «троцкийшіл» деген жаламен тұтқындап, сотсыз-сұрақсыз қыра берді. Қанішерлердің «қара құзғын» машинасы түнделетіп келіп, «қалаған» адамын салып әкете беретін. Солардың

бірі болып Шарғын да жазықсыз жалаға ұшыраған. Халықтың сұрауымен, ел ағаларының араласуымен түрмеден аман шыққан Шарғын ақын 1944 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің алғашқы жеңісінен кейін ғана қайта түлеп, бойына тың шабыт құйылып, жігері тасыды. Аудан, аймақтың оқу-ағарту ісін басқара жүріп, ұлт азаттығына деген халық арманын жырға қосты, отаршылдық езгіге, жауыздық пен зұлымдыққа қарсы ашу-ызасын өлеңмен ақтарды. Шарғын ақын Шығыс Түркістандағы қазақ әдебиетінің өркен жаюына, қалыптасып, дамуына бір кісідей еңбек сіңіре алды. Ғаламның сыр-сипатын, еркіндік пен теңдікті озық ой, сергек санамен танып өскен ол саналы ғұмырында халықтың ой-санасын оятып, ұлт азаттығына қол жеткізу жолында құлшына қызмет етті. 1953 жылы Шарғын Алғазыұлы Үрімжіде өткен әдебиетшілер мен өнер қайраткерлерінің өлкелік тұңғыш жиналысына қатысып, «жаңа әдебиет» жасаушылар мен қалыптастырушылардың қатарына қосылды. Ал 1957 жылы ҚХР Жазушылар одағының Шыңжаң бөлімшесінің басқарма мүшелерінің бірі болды. Талантты ақын, белгілі ағартушы, күрескер Шарғын Алғазыұлы 1988 жылы Алматы облысының Райымбек ауданындағы Қожбанбет ауылында дүниеден өтті. Саналы өмірін ұлттың азаттығына, қазақтың өлең өнеріне арнап кеткен ақынның артында мол мұра қалды. Жазбаларының біразы Қазақ Ұлттық Ғылым академиясының қолжазба қорында сақтаулы. Шарғын Алғазыұлының шығармашылығы – ХХ ғасырдағы шетелдегі қазақ өмірінің өнердегі айнасы, қилы тарихымыздың көркем сипаттамасы.

Шарғын Алғазыұлы – основатель литературы Восточного Туркестана, один из лидеров казахской поэзии, создатель флага национально-освободительной идеи, один из тех, кто принимал активное участие в организации просвещения и народного образования (сведения взяты из рукописи книги Тлеулеса Курмангалиева). Шарғын родился 20 мая 1903 г. в Жаркентском уезде, село номер «5» Кожбанбетской волости, ныне село Диирмен Уйгурского района. Начав свое образование у аульного муллы, Шарғын в 1920–21 годы учился в советской школе у Додабаева Максута, затем учился в трехгодичной русской школе. Позже, становится членом областного исполнительного комитета. Песни Шарғына для его слушателей – художественная летопись трагедии 1930-х годов. Народ воспринимал акына как спасителя, а от его песен и мыслей получал заряд энергии, так как в стихах поэта присутствуют не только политическая лирика, но и народная, общечеловеческая тематика. Смыслом и содержанием его песен всегда были родная земля, родина. Шин-Шицай по сталинскому методу, без суда и следствия, стал истреблять образованных, интеллигентных граждан, патриотов своей нации, обвинив их «врагами народа», «японскими шпионами», «троцкистами». Машины этих душегубов ездили по ночам и забирали всех, кого пожелают. Одной из таких жертв оказался Шарғын... По просьбе народа, по вмешательству братьев и сестер, он был освобожден из тюремного заключения, но восстановил силы и окреп лишь после первой победы национально-освободительного восстания 1944 г. Управляя учебно-просветительской деятельностью региона, мечту о свободе своего народа воспевал в своих жырах, песни его были полны возмущения против колониального гнета, содержали строки о добре и зле. Шарғын как поэт сумел внести свой вклад в становление и развитие казахской литературы Восточного Туркестана. Познав тайны бытия, вкус свободы и равенства он всегда стремился разбудить умы простого

люда, добиться независимости своего народа. В 1953 г. Шаргын Алгазыулы принял участие в первом собрании литературоведов и деятелей искусства, проходившем в Урумчи, и вошел в число основателей «новой литературы». В 1957 г. становится одним из членов правления Синьцзянского отделения Союза писателей КНР. Талантливый поэт, известный просветитель, борец Шаргын Алгазыулы умер в 1988 г. в селе Кожбанбет Райымбекского района Алматинской области. Акын, сознательная жизнь которого была посвящена песенному искусству и идее независимости своего народа, оставил после себя богатое наследие. Некоторые из его записей хранятся в рукописном фонде Казахской Национальной академии наук. Творчество Шаргын Алгазыулы представляет собой зеркало жизни казахской диаспоры XX века за рубежом, а так же художественное описание истории нашего народа.

Chargin Algazyly (information taken from the book manuscript of Tleules Kurmangaliyev).

Shargyn Algazyuly was the founder of the East Turkestan literature, one of the leaders of Kazakh poetry, the creator of the philosophy of the national liberation, a man who took an active part in the organization of public education. Shargyn was born on May 20, 1903 in Zharkent district, village number 5 of Kozhbanbet volost. Having begun his education with an aul Mullah, Shargyn studied in 1920-21 at the Soviet school under Dodabayev Maksut, then studied at a three-year Russian school. Later, he became a member of the regional Executive Committee. Shargyn's songs, for his listeners, are an artistic chronicle of the famine of the 1930s. People perceived the akyn as a savior, and were energized and encouraged by his songs and ideas. So, as in the poems of the poet there are not only political lyrics, but also folk stories and universal themes. The meaning and content of his songs have always been about his homeland. Shin-Shitsai, a committed Stalinist, kidnapped people and without trial, began to exterminate educated, intelligent citizens, patriots of the nation, having branded them as «enemies of the people», «Japanese spies», «Trotskyists». Cars of these murderers went at night and snatched everyone they disagreed with. One of these victims was Shargyn... At the request of the people, through the intervention of brothers and sisters, he was released from prison, but didn't regain his strength until after the first victory of the national liberation uprising of 1944. Managing the educational activities of the region, he sang songs about his people's dreams of freedom, his songs which were full of indignation about colonial oppression, contained lines about good and evil. Shargyn as a poet was able to contribute to the formation and development of the Kazakh literature of the East Turkestan. Having learned the secrets of life, the taste of freedom and equality, he always sought to awaken the minds of the common people, to achieve the independence of his people. In 1953, Shargyn Algazyuly took part in the first meeting of literary critics and artists, held in Urumchi, and became one of the founders of the «new literature». In 1957, he became one of the Board members of the Xinjiang branch of the writers ' Union of China. Talented poet, famous educator, wrestler, Shargyn Algazyuly died in 1988 in the village of Kozhbanbet Raiymbek district of Almaty region. The Akyn, whose life was devoted to the art of song and the idea of the independence of his people left behind a rich legacy. Some of his records are kept in the manuscript found in the Kazakh National Academy of Sciences. Creativity Shargyn Algazyuly and are a mirror of the life of the Kazakh diaspora of the twentieth century, as well as an artistic description of Kazakh history.

Балаларыма / Балаларыма / Balalaryma

Бұл әнінде автор өзінің ән-мұрасын «балаларыма қалдырған аманатым» деген сияқты. Ән мәтінінің мазмұнына қарағанда, өмірінің соңына қарай туындаған шығарма. Ән табиғаты желдірмеге келеді.

Данную песню автор оставил детям в качестве аманат (наследия). Из содержания текста становится ясно, что песня была написана автором к концу его жизни. Природа песни подходит к речитативному жанру – жельдирме.

This song the composer left for his children, an Amanat (something very precious left by the owner for someone else). According to the content of the lyrics, it becomes clear that the song was written by the author towards the end of his life. The nature of the song fits the genre of recitative – «zheldirme».

249. Балаларыма

Шарғын Алғазыұлы
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Шалқыта $\text{♩} = 76$

Ме - ке - нім Ши - бұт, Қош - қар, Қа - ра - са - зым,
Ұ - шырған не - ше(с)а - лу - ан да - уыл - па - зын.
Ұр - па - ғым ке - йін қал - ған ай - та жүр - сін,
Бір кү - ні қа - за же - тіп
бол - сам жа - зым, Үй - үй - үй - үй, үй - үй - үй - үй,
О - хо - оу, ә - ри - дә, дә - ди - дә - дәй.
Ей, ай - дай - дай, ә - ри - дә, дә - ди - дә - дәй.

Мекенім Шибүт, Қошқар, Қарасазым,
Ұшырған неше алуан дауылпазын.
Ұрпағым кейін қалған айта жүрсін,
Бір күні қаза жетіп, болсам жазым.
Мінгенім дәйім менің Кербалағым,
Үніне ән қосамын кең даламның.
Сайрандап Шәлкөдені жүрсем-дағы,
Бір күні топырақ боп мен қалармын.

Бітеді көл жағалай көкше шалғын,
Әнімді өлеңіме өлшеп алғын.
Ұрпағым кейін қалған айта жүрсін,
Бір күні қаза жетіп, өлсе Шарғын.

«Халық университеті» мәжілісінен кейін: К.Әзірбаев әдебиет және өнер
қайраткерлерімен (1970)

После заседания «Нар. университета»: К.Азербает и другие деятели литературы
и искусства (1970)

After the meeting of the «People's University»: K.Azerbaev and other figures of
literature and art (1970)

СЫР ӨҢІРІНІҢ САРЫНДАРЫ МОТИВЫ СЫРДАРЬИ MOTIFS OF SYRDARIYA

Сыр өңірінде жыр өнері кең өріс алғанмен, халық әндері кең құлаш жая қоймаған. Оның үстіне халық әндері жыр дәстүрімен сабақтаса дамыған. Олардың қатарында, «Бегілер-ай», «Долана», «Бозбала», «Сәулем-ай», «Жамал-ай», «Шайгүл», «Замандас» сияқты әндерді атауға болады.

Сыр өңірінің кәсіби халық композиторларының ішінде, маңдайы жарқырап көрінген дарабоз әнші – Нартай Бекежановтың шығармашылығы ерекше аталады. Оның осыған дейін жарық көрген, ел құлағына таныс әншілігі мен әндерін айтпағанда «Базарым тарқап барады», «Мен кімін?» туындылары осындай ән өнері майталмандарының шығармашылық құрамын жасақтаған таңдаулы тізімде алғаш рет қалың көпшілікке ұсынылып отыр. Одан бөлек, Есенбек Басалқаұлының, Ешнияз салдың, Рүстембек жыраудың, Тұрымбет Салқынбайұлының, Әбділдә Жүргенбаевтың, Мұзарап Жүсіповтың әндері қамтылды.

Несмотря на то, что в Сырдарье широко развито эпическое искусство (жыр), народные песни представлены не так богато. Вместе с тем, они развивались в тесной взаимосвязи с традициями жыра. К ним следует отнести такие песни, как «Бегилер-ай», «Долана», «Бозбала», «Саулем-ай», «Жамал-ай», «Шайгуль», «Замандас».

Среди устно-профессиональных композиторов данного региона следует особо обозначить представляющее наиболее ярким творчество Нартая Бекежанова. Даже если не учитывать уже опубликованных и распространенных в народе песен, его произведения «Базарым тарқап барады», «Мен кімін?» впервые представлены широкой массе в контексте образцов, избранных из созданных мастерами песенного искусства. Кроме того, показаны и песни Есенбека Басалқаулы, Ешнияз сала, Рүстембека жырау, Турымбета Салқынбайұлы, Абдильда Жүргенбаева, Музарапа Жүсіпова.

Despite the fact that in Syr Darya area, the epic art (zhyr) is widely developed, folk songs are not so richly represented. At the same time, they developed in close interconnection with zhyr traditions. These include songs such as «Begiler-ai», «Dolana», «Bozbala», «Maulem-ai», «Zhamal-ai», «Shaigul», «Zamandas».

Among the oral-professional composers of this region, the most bright works of Nartay Bekezhanov should be highlighted. Even if we do not take into account the songs already published and spread among the people, his works «Bazarym tarkap barady», «Men kimmin?» are first presented to a wide publicity in the context of the patterns selected from the works which were created by the masters of the song art. In addition, songs by Esenbek Basalkauuly, Yeshniyaz sal, Rustepbek zhyrau, Turymbet Salkynbayuly, Ebdilda Zhurgenbayev, Muzarap Zhusipov are also presented.

Бегілер-ай / Бегилер-ай / Begiler-ai

Бұл әннің тарихы Кеңес үкіметінен бұрын болған деген болжам бар. Әнді Әбжаппар Әбдрахманов (1979-1900) пен оның әйелі Ұлболған (1987-1906) қосылып айтқан. Ән оқиғасы екеуінің басынан өткенімен, өздері шығарманы «халық әні» деп орындаған. Ән мазмұны төмендегідей:

«Бір жиында қыз бен жігіт біріне-бірі сөзбен тиісіп отырады. Қыз бойжетіп, оң босағада отырған, қалың малы төленіп қойған біреудің қалыңдығы екен. Өзінің ақындығы бар көрінеді. Тіпті, сөзбен бастырмалатып бара жатқан соң, аяғы айтысқа ұласады. Бірақ, жігіт: «Егер, мен жеңсем сені алып қашамын» - деп, шарт қояды. Оған сасатын қыз жоқ. «Жеңсең ала ғой» деп ол тұр. Сонымен, айтыс біразға созылып, ақыры жігіт қызды жеңіп, бағанағы уәде бойынша алып қашады. «Уәде құдай сөзі» деген. Қыз көніп кете барады. Қыздың артынан қалыңмал төлеген жұрт шулап қала береді. Мұның соңы үлкен дауға ұласады. Ақыры, жігіт ағайын-туыс, ауыл-аймағынан қалыңмалды жинап, қызға бұрынырақ құда түскен жаққа ат-шапан айыбымен төлеп құтылады. Олар да малын алып, жоғы түгелденіп, кеткен қызды қайтып алып келе алмайтындарын түсінген соң, көңілдері орнына түсіп, тынышталады. Ағайын арасы мәмілеге келіп, татуласады. Ал, жұптасқан екеу бір айтыстың арқасында бас қосып, өле-өлгенше екі дауыста қосыла ән шырқап, той-томалақтың, жиынның дуы болып, шалқып ғұмыр кешіп, бірге қартайады. Ел аузындағы жақсы әндердің бірталайы осы кісілер арқылы жеткен.

История этой песни восходит к досоветскому периоду. Была исполнена совместно Абжаппаром Абдрахмановым (1900-1979) и его супругой Улболсын (1906-1987). События коснулись их обоих непосредственно. Однако при исполнении песня была представлена ими как народная. События разворачивались так.

На одном из мероприятий девушка с жигитом в словах поддевали друг-друга. Девушка была на выданьи, более того, за нее как за невесту уже был выплачен калым. Кроме того, она обладала музыкально-поэтическим дарованием. То, что началось как словесная перепалка в итоге переросло в айтыс. Однако, жигит ставит следующее условие: «Если я выиграю, то украду тебя». Девушка, вовсе не растерявшись, ответила согласием. Таким образом айтыс затянулся и закончился победой молодого человека, а далее, по уговору, и кражей чужой невесты. «Обещание – слово бога»: девушка не нарушила его. Сторона, выплатившая калым, предъявляет свои претензии, что приводит к большим разногласиям. В итоге, с помощью родственников и близких укравший девушку жигит откупается от стороны бывших сватов, которые, получив обратно калым и поняв, что не смогут вернуть девушку, приходят в себя и все-таки успокаиваются. А после вовсе устанавливаются хорошие взаимоотношения. Те же, что нашли друг-друга благодаря состязанию (айтысу), до конца своих дней, объединив голоса, своим пением украшали различные празднества и долгие годы жили счастливо. Большое количество хороших песен дошло до нас благодаря им.

The history of this song dates back to the pre-Soviet period. It was performed jointly by Abzhappar Abdrakhmanov (1900-1979) and his wife Ulbolsyn (1906-1987). The events directly related both of them. However, when they sang the song, they presented it as a folk song. The events were as follows.

At one of the events, the girl and jigit were kidding each other. The girl was of marriageable age, moreover, a kalym was already paid for her, as a bride. In addition, she possessed musical and poetic talent. The verbal rethoric eventually grew into aitys. However, the jigit put the following condition: «If I win, I will steal you». The girl was not confused and agreed. Thus, the aitys dragged on and ended with the victory of the young man, and then, as agreed, with the theft of someone else's bride. «A promise is the word of God»: the girl did not break it. The party that paid

the kalym made claims, which lead to a great disagreement. As a result, with the help of relatives and friends, the guy who stole the girl buys off from the former matchmakers, who, received the kalym back and realizing that they will not be able to return the girl, calm down. Finally, they established good relationships. Those people who found each other through a contest (aitys), until the end of their days, uniting their voices, decorated various festivals with their singing and lived happily for many years. A lot of good songs reached nowadays thanks to them.

250. Бегілер-ай

Халық әні
Орындаған Ақмарал Ноғайбаева

Асықпай, мұңды ♩ = 76

mf

Су а - ла - мын құ - дық - тан, ай,
құ - лап тұ - рып, Ақ о - ра - мал ой - нау - ш(ы)ек, оу,
бег(і) - лер - ай, ы - лақ - ты - рып - ай.
Ау - лың а - лыс кет - кен - де, ой,
ка - ра - ғым - ай, Қол ұс - та - сып ай - рыл - дык,
ой, бег(і) - лер - ай, жы - лап тұ - рып - ай.

Су аламын құдықтан құлап тұрып,
Ақ орамал ойнаушы едік лақтырып.
Ауылың алыс кеткенде, қарағым-ай,
Қол ұстасып айырылдык жылап тұрып.

Қызыл жібек, ақ жібек атқа салдым,
Атыңды атап, қарағым, хатқа салдым.
Сен есіме түскенде, қайран елім,
Бір шыбындай жанымды отқа салдым.

Бозбала / Бозбала / Vozbala

Бұл ән Сыр бойындағы жыраулар арқылы жеткен. Шығарушы авторы – Жиенбай жырау. Оны ең бірінші ата-бабасынан жыраулық өнерді алып келе жатқан Ешнияз, Жүсіп, Мұзарап, Сабыт сияқты өнерпаздар орындаған. Жиын тойда халықты жалықтырып алмас үшін серпілтіп бір күлдіріп алу үшін кейде жыраулар осындай күлкі үшін айтылатын, жеңіл әндерді де шығарған. Кейіннен мұның көбі халық әндері болып ел арасына сіңіп кеткен.

Эта песня дошла до наших дней от жырау региона Сыр. Распространена как народная песня, но есть точка зрения, что ее автор – жырау Жиенбай. Эту песню исполняли такие владеющие древним искусством жырау-музыканты, как Ешнияз, Жусип, Музарап, Сабыт. Позднее – Рустембек жырау, Балхашбай Жусипов, Бидас Рустембеков, Берик Жусипов – сохранили ее для нашего времени. Такого рода «легкие» песни на больших празднествах создавались и могли быть исполнены жырау для «разрядки» слушательской аудитории. Впоследствии, большинство таких песен распространилось как народные.

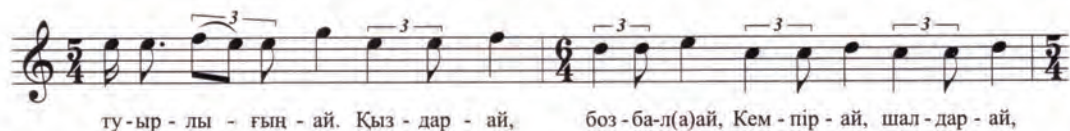
This song was transferred by the zhyrau of the Syr region. It is widespread as a folk song, but there is a point of view that its author is zhyrau Jienbai. This song was performed by musicians who mastered the ancient art of zhyrau such as Yeshniyaz, Zhusip, Muzarap, Sabyt. Later - Rustembek zhyrau, Balkhashbai Zhusipov, Bidas Rustembekov, Berik Zhusipov - preserved it for our time. Such «light» songs were created at large festivals and zhyrau sang them aimed to «entertain» the audience. Later, most of these songs spread like folk songs.

251. Бозбала

Халық әні
Орындаған Руслан Ахметов

Жүрдек, шалқыта ♩ = 116

Көп ба-рам деп ау(ы)-лы - на бұ-рым - ды - ның - ай,
Мә-лім бо-лып қал - ды ма сы-рым бұ - гін - ай? Қыз - дар - ай,
боз - ба-л(а)ай, Кем - пір - ай, шал - дар - ай,
Дәу-рен бол-д(ы)ау та - ма - ша. А - уы - лың - ның сыр - ты - нан
ән сал - ған - да - ай, Жел-кіл - дей-ді, жан қал - қа,

ту - ыр - лы - ғың - ай, Қыз - дар - ай, боз - ба - л(а)ай, Кем - пір - ай, шал - дар - ай,

Дәу - рен бол - д(ы)ау та - ма - ша. Құр - мет - теп хал - қым

о - тыр - са, Ән са - ла - йын жа - ңа - ша

Көп барам деп ауылына бұрымдының,
Мәлім болып қалды ма сырым бүгін?
Қыздар-ай, бозбала-ай,
Кемпір-ай, шалдар-ай,
Дәурен болды-ау тамаша.

Ауылыңның сыртынан ән салғанда,
Желкілдейді, жан қалқа, туырлығың.
Қыздар-ай, бозбала-ай,
Кемпір-ай, шалдар-ай,
Дәурен болды-ау тамаша.

Құрметтеп халқым отырса,
Ән салайын жаңаша.
Қыз көргенде орнымда тұра алмаймын,
Жын қаққандай желіге жыр арнаймын.
Қыздар-ай, бозбала-ай,
Кемпір-ай, шалдар-ай,
Дәурен болды-ау тамаша.
Қутын, қутын еткенше Құдай атып,

Қырда жатқан бұлдырап қырандаймын.
Қыздар-ай, бозбала-ай,
Кемпір-ай, шалдар-ай,
Дәурен болды-ау тамаша.
Құрметтеп халқым отырса,
Ән салайын жаңаша.

Бір бұрылып ұсынса шәйін маған,
Болса және бір сыр айт дайындаған.
Қыздар-ай, бозбала-ай,
Кемпір-ай, шалдар-ай,
Дәурен болды-ау тамаша.

Мен тұсынан ауылыңның ән салғанда,
Жолығудың айтсаңшы жайын маған.
Қыздар-ай, бозбала-ай,
Кемпір-ай, шалдар-ай,
Дәурен болды-ау тамаша.
Құрметтеп халқым отырса,
Ән салайын жаңаша.

Бидас Рүстембеков
Бидас Рүстембеков
Bidas Rustembekov

Долана / Долана / Dolana

«Долана» – Сыр бойында шыққан ән. Авторы белгісіз. Тұрсынғұл Баяханова арқылы жеткен. Ел арасында халық әні болып айтылып жүр. Шығу кезеңі – «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» (қазақ халқының тарихындағы ұлы қасірет) уақыты.

Әнде қыз бала құдайға ішіндегі мұң-шерін айта отырып, назаланады. Өзінің жат жұртқа барғандағы болашағы қалай боларынан қауіп ойлап, алаңдау күйі сезіледі. «Қыз болмай, ұл болып туғанда өз елімде алшаң басып жүрер едім» дегендей сөздермен өз жұртына қимастығын білдіреді.

«Долана» – песня, рожденная в регионе Сыр. Ее автор неизвестен. Дошла через Турсингуль Баяханову. Распространилась как народная. Время создания – период «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама», трагической страницы в истории казахского народа, связанной с массовой откочевкой из родных мест из-за набегов калмыков. В песне девушка со своими переживаниями обращается к богу: она испытывает понятные опасения о будущем среди чужого народа. Ее чувства раскрываются и через сожаления о том, что родилась девушкой, а не парнем, чтобы «смело ходить» (значит и защищать) на своей родной земле.

«Dolana» is a song born in the Syr region. Its author is unknown. Tursingul Bayakhanova transmitted it. It spread as a folk song. The time of creation is the period of «Aktaban shybyryndy, Alkakol sulama», a tragic page in the history of the Kazakh people associated with the mass migration of the Kazakh people from their native places due to raids by Kalmyks. In the song, the girl with her feelings appeals to God: she felt understandable fears about the future life among strangers. Her feelings are revealed through regrets that she was born a girl, but not a guy, to be brave and walk (and protect) on her native land.

252. Долана

Халық әні
Орындаған Ұлжан Байбосынова

Жүрдек, зарлы $\text{♩} = 110$

Қыз-ды, Құ-дай, не - сі - не жа - ра - та - сын - ей,
Әл - пеш - те - ген бі - реу-дің ақ бо - та - сын - ей,

Әл - де - кім-нің ко - лы-на қа-ра-та - сын, до - ла - н(а)ей.
Әл - де - кім-нің ко - лы-на қа-ра-та - сын, до - ла - н(а)ей.

Е - сік-тің ал-ды до - ла - н(а)ей, До-ла - н(а)й - га жо - ла - м(а)ей.

Қан - ша жақ-с(ы)ей бол - ган-мен, Өз е - лің - дей бо - ла м(а)ей?

Қызды, Құдай, несіне жаратасың,
 Әлдекімнің қолына қаратасың, долана.
 Әлпештеген біреудің ақ ботасын,
 Әлдекімнің қолына қаратасың, долана.
 Қайырмасы:

Есіктің алды долана,
 Доланаға жолама.
 Қанша жақсы болғанмен,
 Өз еліңдей бола ма?
 Қызды, Құдай, жараттың мұңлы қылып,

Ақ боз үйге жарасқан көңілі құрық, долана.
 Қызы болмай әкемнің, ұлы болсам,
 Жүрер едім елімде билік құрып, долана.
 Қайырмасы:

Жамал-ай / Жамал-ай / Zhamal-ai

«Жамал-ай» әнінде де көптеген халық әндеріндегідей махаббат сезімі айтылады. Ән мәтініне қарағанда, өнерпаз, сері жігіттің ынтық болған ғашығының аты – Жамал. Жамалға қолы жетпей, дәуренінің босқа өтіп бара жатқаны жанын аяздай қарыған жігіт өзінің жай-күйін әнге қосады.

В песне «Жамал-ай» так же, как и во многих народных сочинениях, описаны любовные чувства. Судя по тексту, Жамал – имя возлюбленной одаренного джигита-серэ. Он поет о своем внутреннем (оцепенелом) состоянии, связанном с пониманием того, что Жамал для него не достижима, и лучшая пора его жизни «уходит».

In the song «Jamal-ai», as well as in many folk compositions, love feelings are described. Judging by the text, Jamal is the name of the beloved of a gifted jigit-seri. He sings about his inner (benumb) state, connected with the understanding that Jamal is not achievable for him and the best time of his life is «leaving.»

253. Жамал-ай

Халық әні
 Орындаған Ақмарал Ноғайбаева

Асықпай, кең үнмен $\text{♩} = 82$

Ақ көй - лек - тің е - те - гін - ау
 ал - тын - да - ған, Ақ жам - бы - дай ақ жү - зің
 жар - қыл - да - ған, Жа - мал - ау, Ға - шық е - дім са - ған - ау,